

A NEMES ÉRCZEK AZ EMBERISÉG TÖRTÉNETÉBEN.*)

I.

Mint sok egyéb tekintetben úgy közgazdaságiban is valóban *forradalminak* lehet nevezni korunkat. Alig van ugyanis tér, tárgy vagy intézmény az anyagi érdekvilág körében, mely napjainkban valami rázkódtatásnak vagy (majd békés s zajtalanul lefolyó, majd erőszakos és fájdalmas convulsiókkal járó) átalakulásnak nem lenne kitéve. Még pedig mind elméleti mind gyakorlati tekintetben, a mennyiben egészen egyidejűleg és párvonalosan a népek ipari élete alapjai és formái megrendülésével, a nemzetgazdaság tudományát, is valódi krízisben látjuk, s egynél több sziklaszilárdságúnak vélt tantétele sőt egész részei is ingadoznak és vetetnek kétségbe.

Az ekként fölmerült s ép napjainkban feszült figyelem és érdeklődés tárgyát képező vitakérdések sorában: egyike a legkiválóbbaknak sőt a gyakorlati életet (s nemsokára magát hazánkat is) közvetlenül érdeklőknek: a *nemes érczek értékváltozása* s a *pénzürtérendszer megállapításának* kérdése. Okot erre egynémely oly esemény szolgáltatott, mely három-négy ezer éves történetünkben majdnem páratlanul áll, s inkább mint bármely más tanúskodik korunk históriájának óriási mérvekben való mozgása és alkotásai felől. Értem első sorban az utóbbi évtized alatt több állam által részint kezdeményezett

*) A jelen értekezés első szakaszát teszi egy nagyobb terjedelmű tanulmánynak, mely *A nemes érczek, a fémpez, és a valuta kérdése* cím alatt fog közzétettni.

reszint keresztülvitt nagy reformot a pénz- és valutarendszerben; — másodszor a francziák által (1871—1874-ben) Németország irányában lefizetett öt ezer millió franknyi hadisarczót, és az e nagyszerű financiazművelettel járó rázkódtatást világ-reszünk pénz- és értékgorgalmában; végre s közvetlenül a nemes érczek egyikének, t. i. az ezüstnek árban s értékben beállott azon csökkenést, mely oly mérvű, hogy két három év alatt egy 3—4 ezer éves pályakör majdnem 50 százaléknyi utját tette meg, melyhez hasonlót az ős Egyiptom és Ázsia államai korától mostanig nem találunk, s mely hatásaiban esetleg oly következtetés lehet, hogy nemesak az árviszonyokat, az egész szerződési és kötelmi jogot, hanem egyes országokban a nemzeti vagyon megosztását s a forgalomvilág egész értékrendszerét is alapjaiban megváltoztathatja.¹⁾

Nem kell mondanunk, hogy e kérdés széles kerete a közgazdaság és pénzügy elméletének egész részeit öleli fel; közvetlenül és szorosb értelmezésben azonban a következő (elméleti úgy mint praktikus tekintetben kiváló fontosságú) momentumokat foglalja magában:

1-or. Mily változás történt a nemes érczeknek értékállásában egyáltalában s egymáshoz, meg a specifikus javakhoz való értékviszonyában különösen. 2-or. Melyek e változásnak okai, s hogyan hatnak ezek a forgalmi életre, az államok háztartására s a népek produktív ereje, magánjoga, üzletviszonyai és consumtiójára, esetleg hatalmi és culturai állására? 3-or. Mily érmepolitikai változások foglaltak helyet az utóbbi időkben a két művelt világrész államaiban. 4-or. Mit kell tartanunk az úgynevezett egyes és kettős valuta (illetőleg az ezüst és arany, vagy a tisztán-ezüst és a tisztán-arany pénz-érték) rendszeréről általában s bizonyos országokra (péld. Ausztriára és hazánkra) való tekintettel különösen. 5-or. Helyes és megvalósítható-e azon sokak által kifejezett és hűvel ápoltt eszme, hogy nemzetközi egyezmények alapján egy általános vagy világérmé hozattassék be. 6-or. Mily következtetésekkel és mily eredménnyel történik az átmenetel új valuta-

¹⁾ L. Frère-Orsini (belga neves államférfi): *La question monétaire* (1874.) Bevez. Roscher: *System der Volkswirtschaft* I-ő köt. 140—141. és M. Chevalier: *La Monnaie* (1870.) Sect XIII. chap. 6.

rendszerre. Végül 7-er. Hogyan viendő oly államban, mely eddigelé papírvalutával bír, ezelszerűen keresztül az áttérés az érezvalutára, s mely irányelvek vétethetnek alapul egy jó s megfelelő érmepolitikában általában vagy tekintettel bizonyos országra, például hazánkra?

Mindezeknek (legalább főbb vonásokban) elemzésébe kívánván ereszkedni, első vonalban is a *nemes érzék történetének*, nemkülönben azok *értékviszonya* és *híztóriai értékrátozásainak*, valamint termelési *statistikájának* átnézetét adjuk.

II.

Nem érdektelen dolog eredetét és első nyilvánulásait azon az emberek minden gondolatain és törekvésein uralkodó ösztönnek nyomozni, mely az *arany* és *ezüst* birhatása és szerzésére irányul. ¹⁾ A javak széles birodalmában nem találunk egy jószágra sem, mely emberemlékezet óta a föld lakói körül oly bűvös kört vont, vándorlásaikban oly szabályosan lépésről lépésre követte, forgalmi és üzleti életökben oly domináló szerepet vitt volna, mint az arany és ezüst. Hangosan szóló kifejezést talált ez már a legrégibb idők költészetében és mythoszaiban, a népek bölcső-korából fennmaradt regékben és mondákban, nemkülönben történelmileg minden kétségen felül helyezett tények- és intézményekben. Sok népnek felfogásában a „boldogság és jóllét” minél nagyobb mennyiségében az aranynak rejlik; soknak őskori emlékeiben egy eltűnt „*arany korszak*” eszméje szerepel; a hellen mythológiában épen úgy mint az éjszaki népek Eddája, vagy az ősi indiaiak hőskölteményeiben egy ily „*arany kor*” legélénkebb színekben kifestett teljes rajzával találkozunk, s egész hosszú sora a példának tanúskodik, hogy számos népnél formai *aranycultus* üzetett, s a nemes érzék utáni vágyódás egész hős- és népvándorlásoknak, majd nagyszerű harezias összeütközéseknek szolgált alapul. ²⁾ — E rajongás aranyért és ezüstért még a

¹⁾ L. Neumann értekezését: *Die Edelmetalle im Culturleben a Deutsche Rundschau* 1875-ki folyamán okt.-novemb. füzetben.

²⁾ Kinek ne jutnának itt eszébe a görög Argonautáknak expedíciója az Aetes-féle arany-gyapjú megszerzésére (a fekete tenger keleti partjain fekvő) Kolchisba; — a phrygiai király Mida személyéhez fűződött regék;

közép- sőt az újabb korban sem szűnik meg; csak hogy új irányban és új formákban nyilatkozik. Így ismeretes dolog az, hogy éppen annak folytán, mert a középkorban a nemes érzetnek jóval esékelyebb eredményű volt, s másfelől a folytonos hárcok és népköltözködések közepette sok nemes érzetvesztett, eláztatott, stb., az éledező természettudományi kutatás arra vetette magát, hogy megkísérté az aranycsinálást mesterséges úton, vegytani műfolyamok segítségével; a mi aztán az *alchemy*-t, s az avval összefüggő *mysticismus* és *labbalismus* keletkezésére vezetett, mely az arab származású (s a XIX-ik században élt) Sevillai Geber könyvei és rejtélyes utasítói által alapítva, az aranyat és ezüstöt a fémek királya és királynéjának nevezte, az aranynak betegségeket gyógyító, életet hosszabbító, festi szépséget s örök ifjúságot adó erőt tulajdonított, s a merész képzelet és mystikus rajongás által elkapatott adeptusoknak a *bülszek köve* (*lapis philosophicus*) keresését, a „nagy elixir“, a „titkos magisterium“ kivívását tűzte életfeladatul. Az újkor elején újra találkozunk e babonászerű aranycultussal, csak hogy praktikusabb czélzattal és eredményekkel; így egyebek közt ismeretes, hogy Columbus Kristóf Haiti szigetén való kikötésekor (látva a lakosok gazdagságát aranyban és ezüstben) ugyanezt az őskori Ophir tartományának vélte, s Izabella királynéhez intézett levelében arra utalt, hogy a ki ez aranykínesei birtokába jut, tehet a mit akar, meg a lelkeket a purgatoriumból a paradicsomba viheti, s hogy e bőség a nemes érzetekben arra is szolgálhat, hogy a szentföld a hitetlenek kezeiből kiragadtassék. Ismeretes, hogy e valóban mesés mervekben mutatkozó érz-

— Darius, Krósus és Gyges királyok megmérhetetlennek tartott kíneseik; — az ós görög Orchomenosnak (Chrysesnek) roppant gazdagságáról keringő hírek felőli mesék; — vagy Herodotusnak elbeszélései az egy- szemű Hyperboreusok és Arimaszokról, kik a legmagasb hegyek ormain elrejtett aranykínéseket őrző griffimadarakat legyőzték; — vagy a rejtélyes jellegű arany-országra Ophirra vonatkozó mondák; meg az újkor elején Amerika felfedezésével járó események s az Inkák országáról terjesztett azon hírek, hogy óriási fém-birtokuknál fogva házaikban, kertjeikben, stb. még a legközönségesebb eszközök, edények, kutak, padok, Garabitoi stb. is tömör aranyból és ezüstből voltak stb. L. még Duncker: *Geschichte des Alterthums* I. 470. sk. I. Weber: *Allgemeine Weltgeschichte* (nagy kiad.) I. 473. sk. I. Roussignol: *Les métaux précieux dans l'Anti-*

bőség az akkori kereskedő népek közt a Dorado és a Manoa nevezetű aranyvárosról való mondát támasztotta, nemkülönben az is, hogy ez időtájt az európai emberiség nagy argonaut vándorlásai indultak meg, melyek a spanyol conquistadorok személyében Perunak aranytól fénylő palotáit és templomait, az Inkák ősrégi kincs gazdag városát Cacamarcát (Atahuallpa várával és kéjlakaival) a beköltözők hatalmába keríték; s ez által, meg a következő évtizedekben fölfedezett mexikói, guanachalai, potosi és más bányák kiaknázása által oly nagy tömegét az aranynak és ezüstnek hozták napfényre, hogy (mint alantabb látni fogjuk) az egész polgárosult világot átkaroló formaszerű érték- és árforradalom következett be, mely az összes közgazdasági és forgalmi életet alapjaiban megingatta. Valamint az sem szenved kétséget, hogy ezen az alapon és ezen eszmék befolyása alatt keletkezett és fejlődött ki ¹⁾ ama nagyfontosságú, bár célzata- és hatásaiban visszás következtű közgazdasági rendszer, mely merkantilismus neve alatt a XIX-ik századtól egész a XIX-iknek majdnem közepéig uralkodva, a nemzetek vagyoniosságát, jólétét s erejét a nemes érzetek minél bőségesb mennyiségben való birtoktól függőnek hitte. ²⁾ Teljes lesz e kép, ha a mondottakhoz hozzacsatoljuk még azon, majdnem az egész polgárosult

¹⁾ V. ö. Roscher: *Zur Geschichte der englischen Volkswirtschaftslehre* című értekezését a szász kir. akadémia 1851-ik évfoly. közleményeiben.

²⁾ Mily valóban meglepő kivételt képeznek ugyanazért ez aranybálványozó iránynyal szemben a XVI-ik században élt ismert angol állambölcselet Morus Tamás nézetei, a ki *Utopia* cz. könyvében a nemes érzeteket sok baj és visszasság kútfejének nevezi, a rabokat arany s ezüst lánczokra akarja veretni, s a legaljasb házi szereknek nemes érzetből készítését javasolja; — továbbá az úgynev. antimerkantilisták közgazdasági iskola egyik alapítójának, s elsőrangú státusférfin, tudós és fenszónagy W. Raleighnek: *Observations touching trade and commerce* meg *The discovery of Guiana* cz. (1602-ben megjelent) munkájában nyilvánított következő felfogása „Az arany az, mely Európa valamennyi népeit nyugtalanítja és veszélyeztet; mely megvásárolja a meggyőződéseket, becsúsztat minden tanácsházba, s törvényességet és szabadságot mindenütt békákba ver”; — Virginias Verger XVII-ik századbeli angol író aki (*Discours on the growth of the Kingdom* cz. m.) azt mondja, hogy mily balul gondolkodnak kortársai közül azok, kik minden boldogságot csak az aranyban és ezüstben keresnek, s esztelenül uralkodó hatalomná emelik a nemes érzeteket.

emberiséget lázas izgalomba helyezett legújabbkori arany-felfedezéseket, melyek századunk közepe táján előbb Kaliforniában s azután Dél-Ausztráliában stb. történvén, a hosszú időken át szunnyadozni látszott mohó arany-vágyat egész hevében fölkelték, egész népvándorlási mozgalmakat okoztak, egész vidékek és kerületek népességének deplacirozására városok és gyarmatok keletkezésére vezettek, s az aranybőség-ről oly hitet támasztottak, hogy például Melbourne városában egy alkalommal a kövezetet is felszaggatták, hogy a földben rejlenni vélt nemes érczet fölszedhessék; a Sacramento vidékén lévő Columa-völgyről pedig az híreszteltetett, hogy nem lehet egy maroknyi földet is fölvenni, mely tele nem volna arany- és ezüstrészecskékkal.

III.

Kiterjeszthetjük ezek után figyelmünket azon különböző használat-módokra, melyek szerint a nemes érczek közkedveltségű s oly fölötté nagyrabecsült tulajdonságaiknál (névszerint pedig tetszetős színök, fényök, csillámjok, nyújthatóságuk, nagy specifikus súlyuk, könnyű oszthatóságuk, és szállíthatóságuknál) fogva különböző emberi czélokra alkalmaztatnak.¹⁾ S e tekintetben általánosságban azt mondhatni, hogy legrégibb időkben s először is az arany meg ezüst testi ékiteményre és díszül, azután (valamivel későbbben, egykorúlag a fejlődő műveltséggel) lakok és épületek földszítésére, drága edények és házszerék előállítására, — végül előrehaladtabb polgárosultsági fokon fizetési és forgatási eszközül az az pénzül használtatott; mely mirefordítási stádiumok történelmileg következnek egy és ugyanazon nép kulturai életében egymásra, s sorrendjök ma is még könnyen fölismerhető, ha különböző műveltségű és gazdasági fejlődésfokokon álló népeket összehasonlítva szemlélünk.²⁾ Nem nehéz ezt köze-

¹⁾ V. a. Stanley-Jevons: *On Money and the mechanism of Exchange* (nem. kiad. 1876. pag. 47. sk. I.).

²⁾ V. a. Neumann féntid. értekezését a 203. sköv. lapokon.

³⁾ L. Roscher: *System der Volkswirtschaft* I. 118–120. §§. Bernardakis értek. a *Journal des Économistes* 1875-ki foly. 38-ik köt. 374. sk. I. Wachsmuth: *Allgem. Culturgeschichte* (1850.) I. 20. sk. I.

lebből s minden időkre nézve bebizonyítani. Így jelesen nem ismerünk őskori népet, mely művelődésének már legelső szakában is nemes érzeket ékszerekül, diszitményül, templomai és bálványai valamint királypalotáinak stb. fölékesítésére, sok helyen kincsgyűjtésre nem alkalmazta, gyakran mint a fejedelmi hatalom és uralkodás symbolumát nem szemlélte volna. Az őskori Egyiptomról például tudjuk, hogy a pharaók fejedelmi diademje, fegyvereik, asztalszereik, trónusuk stb. aranyból készültek; Mózes első könyve 24 sz. szerint valamennyi fontosb ékszerek aranyból voltak; Diodorus szerint Semiramis királyné Babylonban Jupiternek egy templomot épített, melyben valamennyi istenek (Jupiter, Juno, Rhea) szobrai tömör aranyból álltak. Az ős zsidóknál a szövetségi láda aranylemezzel volt bevonva; s a kegyelmi trón a két cherubimmal s a mellette lévő lámpákkal s edényekkel együtt tömör aranyból készült. Az ó testamentumhoz tartozó *Királyok könyvéből* és *Krónikából* főleg a Dávid és Salamon-féle korra nézve roppant mennyiségű nemes érzék felhasználásáról értesülünk, mely főleg az utóbbinak temploma, s királyi palotájában volt látható. Az ős phönikieiek (Sidon, Tyrus stb.) assyrok és babyloniak mesés mérvű aranynyal rendelkeztek, s Babylon egyenesen *arany városnak* is nevezetett.¹⁾ Az Indusoknál ehhez még az járult, hogy az uralkodó elefántjai folszerelésére, asztali és egyéb házi eszközökre is nemes érzék alkalmaztatott. Persiában a király sohasem mutatta magát ünnepélyesen másként mint tiszta aranyból vert trónon, arany jogarral, s oly gazdag arany öltözékben és ékszerekkel, hogy az ezáltal képviselt érték 12000 talentom vagyis mintegy 24 millió forintra becsültetett. A persa-méd birodalom e részbeli kincsbőségét mutatja az is, hogy Dejoces és közvetlen utódai korában Susában, Ekbatanában, Persepolisban sok templomnak nemcsak belseje hanem még földelzeti

Rossignol: *Les métaux dans l'Antiquité* t. h. Rosswag: *Les métaux précieux* (1865.) Neumann: id. ért. a 203. sk. l.

¹⁾ L. Diodor: *Hist.* V. Polybios V. 44. és X. 27. Strabo III—V. Plinius: *Hist. Naturalis* XXXIII. kv. Düncker: *Geschichte des Alterthums* (2-ik kiadás) I. 313. sk. 390. sk. 493. 587. sk. I. és II-ik köt. 434. 296. 595. sk. I. Weber: *Allgemeine Weltgeschichte* I-ső köt. 424. sk. 604. sk. I. Bernardakis id. ért. utalásokkal a *Genesis*, az *Exodus* és a *Bírák könyveire*.

tégiai sőt mi több, még a vedfalak esücsai is aranyból valának. A régi indus-államról Megasthenesben azt olvassuk, hogy a magadhai királynak székhelyén Palibothrában, a fejedelmi palota hasonlólag arany kúpokkal, főmör aranyból álló oszlopokon nyugodott, s az ország főbbjei fényesb étkezések alkalmával más edényeket mint nemes érzéből valókat, sohasem használtak; — míg hősköltevényeik egyike, *Ramaján*,¹⁾ arról tesz tanúságot, hogy például Ayodhya városában számtalan ékszerárú és drágakömvész élt, a kik a tehetős osztálybeliek által nagy mérvben használt arany karpereczek, nyakékek, öltözőkéi érez-diszitmények készítésével foglalkoztak. Nem érintve a lydusok királyainak *Gygesnek* és *Kroizusnak* udvarában és országában felhalmozott óriási aranyértéket, a mit az ókori történelemben oly sokszor emlegetnek.²⁾

A hellen és római időszak valamint a *makedói* birodalom története szintén tanúskodik a nemes-érezeknek nagy becsben tartása mellett, mely tekintetben legyen elég arannyal és ezüsttel ékesített templomaikra és isteneikre, a keleti országokban szerzett zsákmányaikból gyűjtött és tartogatott kincstáraikra emlékeztetnünk.³⁻⁴⁾ Oly szerfölötti súly azonban mint a keleti népeknél ezen országokban arra nem helyeztetett, a mi jórészen ridegebb erkölcseik és életnézletöknek, külső pompázástól való idegenkedésöknek, s szabadabb politikai felfogásuknak tulajdonítható, a melylyel legalább *jobb* időszeit véve nemzeti életöknek⁵⁾ a pusztá kéjre és fény-

¹⁾ Lásd. I. sz. szakasz 93. sk. I. Bernarlakis id. ért. a 374. l.

²⁾ Kroizusról tudjuk Herodot és Diodor elbeszélései nyomán, hogy egy alkalommal a görög Delphi templomnak ajándékokat küldött, melyeknek értéke 24 millió forintot tétetett.

³⁾ V. s. Schömann: *Griechische Alterthümer* (1855.) I. 293. sk. I. 419. sk. I. 443. 449. sk. I. és II-ik köt. 177. sk. I. Mommsen: *Römische Geschichte* I. 183. sk. I. 773. sk. I. Rognon: *Les métaux* stb. több helyen.

⁴⁾ A hellen ókorra nézve feltűnő kivétel Lykurg államszervezete mely a nemes érzék egyenes kitöltésével járt a forgalomból és háztartásból. I. Bäckhi: *Staatsverwaltung der Athener* (2-ik kiad.) 6. sk. 1. és Dünker: *Geschichte III.* 286–287. l.

⁵⁾ A rómaiak kincstáruja és örült fényüzése a császárok korában már egészen más képet tár fel előttünk. I. Friedländer: *Sittengeschichte von Rom* I–2. köt. I. 1. Roscher: *Nat. Oekon.* I. 229. sk. 13.

üzésre oly rendkívül sokat adó ázsiai despotismus, és szabadtalansági formák nem voltak összeegyeztethetők. A középkor illetőleg ez a népek és népek közötti nagy összeütközések s súlyos rázkódtatásoknál fogva inkább a *vas* mint az *arany*, inkább a durva fogyasztás mint a nemesérczekkel való pompáztatás ideje; s azért az utóbbiaknak a nagy népvándorlásoktól kezdve egészen a 16-ik század elejéig vagyis Amerika fölfedezéseig valami kiválóbb szereplésével seholsem találkozunk; a mi különben nem azt jelenti, mintha az e korbéli népek az aranyat és ezüstöt kevésbe vették volna. Hiszen eltekintve attól, hogy (mint látni fogjuk) a specifikus javak az egész középkoron át ép az arany és ezüst rendkívül magas becsénél fogva mesés olesóságú áron keltek, templomokban s egyes fejedelmek kincstáraiban tetemes arany s ezüstérték volt ez időkben is felhalmozva stb.: magukról hún, avar és magyar eleinkről tudjuk, ¹⁾ mily erős kincsvágy s mily nagyrabecsülése a nemes ércznek volt egyik főjellemvonásuk, a mely miatt egykorú írók által egyenesen telhetetlen pénzsomjas népnek híreszteltettek. ²⁻³⁾ A mi végre az újkorot illeti, ennek folyamában a kincsgazdag Amerika fölfedezésétől a jelenkorig a nemes ércz szerepe már nem az ékítmény és dísz, nem annyira az eszélytelen fényűzés és pompa czéljai tekintetéből mint inkább abban nyilvánul, hogy a gazdasági forgalomban az értékek mérőjeül s általános csereeszköz meg fizetési közegül használtatik; s ez utóbbi momentum az, a melylyel a következőkben részletesebben foglalkozunk.

IV.

A műveltség és gazdasági élet azon fokán, a hol a szükségletek sokfélesége, a sűrűbb népesség, a foglalkozások meg-

¹⁾ Lásd péld. A hunokról és avarokról Jornandes: *De reb. Geticis*. 49-ik feje. Menander: *Exc. Legat.* 117. l. Thierry: *Attila* (Szabó ford.) I. 200. sk. II. 200. sk. I. a magyarokra nézve pedig Böles Leo (*De adm. Imperii* 30. sk. feje. Luitprand iratai, Bartal: *Commentariorum ad histor. status et juris publ. Hungariae* (1847.) I. 155. sk. I.

²⁾ L. Kerékgyártó: *Magyarország művelődésének története* I. 85. sk. 373. sk. I. Szalay L.: *Magyarország története* I. 60. sk. I.

³⁾ Az ókornak hozzánk közelebb eső századaiban szerepelt több nép (névszerint a tarbelliek, a gallok, a kimmeriek, spanyolok, brittek stb.)

s ismét mások az egyiptomiakat ¹⁾ tartják e téren kezdeményezőknek. — A zsidókról tudjuk, hogy Abraham fizetéseit ezüstben teljesítette, de aranypénzek náluk csak Dávid korában, tehát 1030 körül fordultak először elő. Görögországban a Krisztus előtti VIII. század közepe táján Pheidon király veretett ezüstpénzt először Argosban ²⁾, arany érmek ellenben csak később jutottak forgalomba ³⁾, névszerint a persa *dareikék*, míg az arany staterek vagy *chrysusok* csekély mennyiségben ⁴⁾ s a fő fizetési eszköz ezüstérmek valának. Rómában az első időkben az odamérés „per aes et libram“ volt szokásos kereskedői üzletekben; s az első ezüstpénzdarabok Kr. előtt 269-ben, (a Pyrrhus táborából meg Samnium és Tarentból nyert nagymennyiségű ezüstműből) aranyérmek pedig 207-ben verettek ⁵⁾, s azt mondhatni, miszerint egészen Julius Caesar koráig az ezüst, ettől (illetőleg a világhuralkodás kezdetétől) fogva ellenben az arany volt a forgalomban uralkodó. A keresztény aera első századaiban mind Rómában, mind Konstantinápolyban szélűben verettek nemes fém-pénzek, a nyugati római birodalom bukása korában egyebek között Odoakerről tudjuk ⁶⁾, hogy a pénzverés jogát mily erélyvel érvényesítette; épen úgy, mint minden többi polgárosultabb államok uralkodói, a kik főleg azon időktől fogva, hogy a pénzügyi háztartás s a fejlettebb közgazdasági élet szilárd s biztos értékmérőt s csere- meg fizetés-eszközt követelni kez-

¹⁾ Hamilton: *Aegyptiaca* cz. m. közzétett egy basrelief, mely 4000 évnél idősebbnek mondatik, s melyben egy város ostrommal bevételét illetőleg az tüntetetik fel, hogy a győztesek telhetetlen mohósággal vetik magukat a *pénzes* zsákokra.

²⁾ Stanley-Jevons: *On Money* stb. 57—58. l. Duncker: *Geschichte* III. 389. 401. l. Pheidon érmeinél még idősebbnek tartják némelyek a myniai Kizikusból valókat, melyek a kilencedik században készültek. Egy ilyféle aranypénz létezik Bécsben a „Régiségi kabinetben“.

³⁾ Nehezen egyeztethető meg ezzel azon történelmileg nem alap nélküli elbeszélés (péld. Dunckernél is: *Geschichte d. Alterthums* III. 351. l.), hogy Spartában Lykurg 880 körül (!) élvén, az arany- és ezüstpénzt kiküszöbölte, és helyébe vas- és ólompénzt hozott be.

⁴⁾ V. ö. Schömann: *Griechische Alterthümer* I. 435. l.

⁵⁾ L. Mommsen: *Röm. Geschichte* I. 420. sk. és 823. sk. l.

⁶⁾ V. ö. e tekintetben Pallmannak: *Geschichte der Völkerwanderung* 2-ik köt. 372. sk. l. (vonatkozóval Friedländer: *Die Münzen der Ostgothen* cz. dolgozatára és a nagy olasz archeolog Rossi ez iránybaní nézeteire).

dett, s a naturalgazdaság helyébe minden irányban a pénzgazdaság rendszere lépett, a pénzveretést felségi jogként gyakorolták; a minék nyomán az érme-regale, sőt az egész pénzkészítési, forgásba hozási és ellenőrzési ügy az összes újkori közgazdasággazdaságtudomány egyik kiváló momentumává lett. — Újabbkori nevezetesebb államok közül először Olaszország (névszerint Velenczeben és Florenzben) a XIII. század vége felé, azután Anglia III. Eduard királykorában vagyis a XIV. század közepe táján, Frankhon pedig szent Lajos alatt veretett aranypénzeket. Kiegészítéskéül az imént mondottaknak még csak arra utalunk, hogy hazánkban²⁾ a pénzverés (köztudomásilag) szent István korától veszi kezdetét, s nem léteznek kellő nyomatéku bizonyítékok arra, hogy őseink már a vezérek korában is sajátveretű magyar pénzdarabokkal bírtak volna; másfelől arra, hogy még ma is léteznek népek, melyeknél a nemes ércz fizetési eszközként meghonosodva nincs, s emitt állatok, irhák és prémek, amott kagylók, dohány, csigák stb. használatnak fizetési és értékforgási eszközül.³⁻⁴⁾

A nemes ércznek pénzként való e használatával annak egyéb czélokra alkalmazása azért háttérbe nem szorúlt, sőt némely irányban még fokozódott és terjedett is. Így jelesen a mellett, hogy a modern polgárosodott világ a nemes fémeket az ókorinál egyszerűbb s nemesebb fényűzésre használja, az élet kényelmeit fokozó egészséges comfort egyik eszközének tekintő, és a tőke- és hitelforgalom közvetítésének nagy organumai a bankok az általuk kibocsájtott hitelpénz- és értékpapírok beválthatósága biztosítékául tartják: a nemes fémek korunkban technikai, ipari és művészeti czélokra is for-

¹⁾ Sok becses részlet foglaltatik még Queipo Vasquez: *Sur le système métrique et monétaire des anciens peuples* (1859. 4. rész.)

²⁾ L. Schönbvisner: *Notitia rei nummariae Hungariae* (1801). Szalay László: *Magyarország története* I. 59. sk. 1. Bartal: *Commentarius etc.* I. 156. 1. Kerékgyártó: *Művelődéstörténet* I. 390. sk. 1.

³⁾ L. Jevons érdekes fejtegetéseit id. műv. 20—29. l. Neumann id. ért. 206. l.

⁴⁾ Az északamerikai hírneves szenátor Jones 1876 évi apr. 24-én tartott nagy beszédében az érmévaluta védelmére az a tárggyban közzétett könyvében *Resumption and the double standard* (s. 16—18. l.) igen érdekes átnézetét nyújtja annak, mely fizetési eszközök (pénzek és pénzhelyettesítők) használatnak a legújabb csipektől kezdve az újkorig különböző időkben és országokban.

dittatnak és pedig oly arányban, hogy angol statisztikusok fővétele szerint az évi (átlagos) nemes ércz-productionnak egy harmada (vagyis 112—160 mill. forintnyi érték) vétetik ez irányban igénybe, s százezernyi munkás kéz és fő talál ez alapon jövedelmező foglalkozást.¹⁾ Legyen elég ennek illusztrációjául felhozni, hogy például Angliában Londonban magában évenként 7—8 millió forintnyi érczérték dolgoztatik fel mű- és ipari árukra; Amerikában maga New-York városának ékszerészei évenként hat millió forint árú aranyat és ezüstöt szükségelnek készítményeikre; Birmingham hetenként 3000 obony aranyat és 6000 obon ezüstöt szükségel technikai czélokra, nem említve a szintén roppant mennyiségeket, melyek Páris, Velence, Amsterdam, Berlin, Bécs és Szent-Pétervár arany- és ezüstművesei műhelyeiben fordulnak meg a feldolgozandó nemes fémről évenként! — Nem lesz mindezek szerint jogosulatlan azon állítás, hogy a nemes ércznek egyfelől ékszerek, diszitmény, edények stb., másfelől csereeszköz és pénz anyagául való felhasználása közt bizonyos okozati összefüggés van, egyik a másikból fejlődik, s hogy nagyban szemlélve: e felhasználásnak mintegy „körfutása tapasztalható,²⁾ a mennyiben először és az első időkben az ékitmény és fényűzés célja a túlnyomó, s a pénzverésre való használás csak mellesleges; később az ellentétes irány válik mértadóvá, (azaz a nemes fémeknek pénzül feldolgozása lesz jelentősb) s marad mindaddig, a midőn a pénzgazdaságot megszorító hitelgazdaság rendszere honosodik meg, a mely mellett a vert pénz kisebb mennyisége is elégséges lesz, s így ismét sokkal nagyobb fémtömeg fordíthatatik más (fényűzési, művészi, ipari) czélokra, mint pénzkészítésre.“

Szükséges-e indokolnunk, miért fogadtatott el arany és ezüst általában és kivétel nélkül valamennyi polgárosult országban pénzanyagúl, illetve értékmérő csere- és fizetési eszközül? Másfelől kifejténünk azt, mik voltak hatásai és következményei a nemes érczpénz behozatalának kulturai és

¹⁾ L. Jevons: *On Money* 19—27. l. Roscher: *System der Volkswirtschaft* I. 119. sk. §.

²⁾ L. Roscher: *System der Volkswirtschaft* I. köt. 120. sk. 135. sk. ^{3/4}. Neumann id. érték. 206. l. és Soetbeer érték. St. Millnek *Nemzetgazd. kézikönyve* (1852-ben általa közzétett) német kiad. II-ik köt. 622—687. l.

közgazdasági tekintetben! — Néhány általános észrevétel szolgálhat itt bosszasb elemzések helyett tájékoztatásul.¹⁾ Az első pontra nézve jelesen az, hogy a nemes fémnek mindazon tulajdonságai, melyek pénzül szolgáló jószágban kerestetnek, majdnem teljes mérvben megvannak, inkább mint bármely egyéb javban az értékes jószágok összes birodalmában. Nagy és általános becsesél bír ugyanis, mert szépsége, fénye, kellemes csengése s finom szükségletekre alkalmas voltánál fogva közkedveltségű, mindenütt és mindenkitől készségesen fogadott s nagyra tartott jószág. E mellett természetes ritkaságánál fogva az arany és ezüst kínálata aránylag csekély mérvű, s nem tetszesünk szerint nagyobbítható, mert semmikép sem utánozható természetproductum. A nemes fém továbbá kis volumenben nagy értéket rejtven, s így könnyen s olcsón szállítható is lévén, különösen jól használtathatik áruforgatásra, s kül- és belföldi kereskedési közvetítésre. Evvel függ össze az is, hogy egyenlő természeténél és physikai állagánál²⁾ valamint annál fogva, hogy lényegileg fényűzési szükségletek szoktak vele kielégítettetni, messze téreken egyenlő értéke van, névszerint azért is, mivel³⁾ kétféle czélra (fényűzés- és pénz) fordíthatván, ha a kínálat belőle nagy arany és ezüst szerek, edények stb. jobban kerestetnek, s egy része a forgásban levő pénznek is olyanokká átalakíttatik, hogyha pedig a kereslet nagyobb, az ellenkező áll be, vagyis az arany- és ezüstedények beolvasztatnak. Így azután a nemes ércz kereslete és kínálata a polgárosult világ egész körében lényegileg egyenlő színvonalon maradván, annak értékállása is szilárd és egyenlő leend. — Ehhez járul, hogy a nemes ércz fölötté tartós természetű, tűz, víz, levegő behatásainak vagy open nem, vagy csak igen kis mértékben alávetett jószág; nem könnyen romló s rozsdásodó, fekvés közben értékét nem veszti, tehát tőkegyűjtésre kiválólag alkal-

¹⁾ V. o. Chevallier: *De la Monnaie* (1850, igen jó kivonathban Rantól 1898-ban) I. 2. 9. és 10-ik fej. Jevons: *On Money* 5. 7. 8. fej. Roscher: *System* I. 120. s. Jones: *Demiseption and the double standard* (Newyork 1876.) 8—16. l. s. egyházi: végn. Kauts: *Nemzetgazdaság általános tanai* 71—74. s.

²⁾ L. Jevons: *On Money* 26. és 1. l.

³⁾ A nagy angol államgazd. író Senior: *Three Lectures on Money* 1830. figyelemértéke szerint.

matos), s kopás¹⁾ s használás által is csak fölötte csekély értékesökkenést szenvedő; végre nagy specifikus súlyánál és belértékénél fogva könnyen s aránylag csekély költséggel szállítható; ²⁾ a mi újabb biztosíték arra, hogy értéke egyenlőbb marad, a mennyiben az őskortól mostanig felhalmozott óriási fémtömeggel szemben még a legbőségesb évi fémproductió is majdnem mint csepp a tengerben elenyészik, s csak hosszabb időközön át tartó akár rendkívül bő, akár rendkívül silány termelési eredmények képesek annak árára határozó befolyással lenni. — Igen nagy előny rejlik végre a nemes érczek azon tulajdonságában, hogy kevés költséggel jó és megfelelő veretet vesznek föl, s ez által is (megkímélvén az embereket a folytonos s időrabló méregetés és próbálgatástól) a forgalom hatalmas tényezőivé válnak; valamint abban, hogy pontosan és igen kis részekre lévén oszthatók, s értéke minden egyes résznek mégis tériméjének megfelelő maradván, a legkülönbözőbb céloknak megfelelő alakban hozathatnak forgalomba.

A nemes ércpénz behozatalának következményei mind közgazdasági mind kulturai tekintetben szembeszökő mondhatni, megmérhetetlen horderejűek! S tagadhatatlan, hogy az az emberiség összes állami és társadalmi életére, s különösen az ipari, kereskedési és közlekedési viszonyokra döntő befolyásúvá vált. ³⁾ Nemes fém-pénz birtokosának kezében minden többi javak és értékek megszerezhetésére eszközt s mintegy hatalmi közeget képez. Fém-pénz, melyre majdnem minden vagyonelem átváltoztatható, minden javat bizonyos tekintetben társadalmivá változtat; az adásvevést rendkívül élénké, belterjessé gyorsá teszi; a munkamegosztás legteljesb mértékben megvalósítását s evvel is a gazdasági haladást bizto-

¹⁾ Újabb szakemberek a kopás általi értékenyészést jóval többre teszik mint a múlt évtizedekbeliek. L. Jevons id. m. 160. sk. I. Chevalier: *Monnaie* 3—4. fejezet. Liverpool: *Treatise on Coins* (1805) 204. sk. I. Roscher: *System* I. 120. és 138. §§.

²⁾ Erre nézve a nagy német statistikus Engel tett igen érdekes számításokat, kivonatilag Schäffle: *System der menschlichen Wirthschaft* (1873.) I. 223. l.

³⁾ Legmesszebb megy a fém-pénz dicsőítésében a (különben is mystikus irányú) német író Müller Ádám (*Elemente der Staatskunst* 1809. II. 269. l. és III. 165. l.) a ki egyebek közt azt mondja „a legfőbb ideális jó az isten, a legfőbb reális jó: az arany.“

sítja. Arany- és ezüstpénz leghatályosb s legmegbízhatóbb eszköze a főkegyűjtésnek, a mennyiben csak ez alapon (vagyis a kis volumenen nagy értékű, tartós, könnyen őrizhető, nehézség nélkül megosztható jószágot képező nemes fém segítségével) lesz igazán lehetséges az önszükségleten túl való termelés, a tőke-kölcsönadás, a takarítmány félretétele, és ezeknek halmozása. — Nem is érintve, mily kitűnő közvetítője és közege az a tőkeátruházás és jövedelemmegosztásnak, a productió tényezői egyesítése és igazságos megjutalmazásának, követelések és tartozások tisztázásának, nemzetek és nemzetek közötti értékforgalomnak, kereskedelmi és hiteli műveleteknek! — A nemes fém-pénz annyiban hogy a vagyoniilag hatalmasoknak fölényét a kevésbbé tehetősek (p. o. a jobbágyok, a munkások, stb.) fölött korlátolta, a középkor nehézséges terménygazdasági rendszerének (hűbéri alakzatával, regulitásával, domaniálüzletével, terményadóival stb.) helyébe az elevenebb s a szellemi tényezőknek határozó befolyást biztosító modern ipar- és forgalomszervezetet hozta; egyikévé lett a személyi és politikai szabadság, jogegyenlőség és társadalmi haladás emeltyűinek; s nem túloznak azok, kik figyelembe véve a pénznek minden irányban termékenyítő és fejlesztő szerepét, ipart, s vállalkozási erélyt ébresztő fokozó hatását, s a pénzgazdaságnak az emberi művelődés fejlődésénél párvonalos kifejlése s avval ok- és okozatkénti összefüggését: valódi világtörténelmi intézménynek nevezik; jelentős szerepre nézve a nyelv és betűírás, a nyomda, a távirda, megmozgíthatósággal egyenlő vonalra állítják s az emberi műveltség legaldásosb vívmányának, sőt fenntartójának nyilvánítják.¹⁾

V.

Tekintve immár a nemes érzék *productióját* s azon viszonyosságokat, melyeken ez a történet legrégibb századaitól a jelenkorig keresztülment: a következő eredményekre

¹⁾ V. ö. Chevalier kl. h. kívül Hoffmann: *Lehre vom Gelde* (1838.) 176. sk. I. Jones: *Recession and the double standard* 95. l. Stuart Mill: *Principles of political Economy* III. kv. 7. 8. 9. 21-ik feje. Roscher: *System* I. köt. 120. sk. 1.

jutunk. — Mindenekelőtt tényül áll az, hogy mintegy a természet maga látszott gondoskodni arról, hogy e nagyfontosságú jószág egészen seholse hiányozzék, a mennyiben alig van a földkerekségen vidék, a mely (habár csekély mérvben is) nemes érczek nélkül volna.¹⁾ Másfelől az is kétségtelen, hogy a nemes fémek productiója világtörténelmileg ugyanazon irányban haladt a földgömb körül, mint a műveltség és a közgazdaságilag fejlettebb élet; a mint az a keleti cultura legrégibb időszakaiban épen úgy mint a nyugati világ jelenkori műveltségi mozgalmaiban mutatkozik. — Az arany és ezüst termelésének első nyomaira²⁾ az ős afrikai tartományokban, Egyiptomban, Aethiopiában, továbbá Nubiában, meg a mystikus jellegű Ophirban³⁾ találunk; s az itt nyert fémnek bőségéről némi fogalmat nyújt az, hogy például Aethiopiában még a legalsó sőt a szolgai osztály is aranyban járt; a Ptolemaeus fejedelmek Nubia Olaczky nevű hegységében roppant mennyiségű aranyat aknáztak ki; Ophirból Dávid és Salamon királyok a Jehova-templom fölékesítésére (Kr. előtt 1000 körül) közel 4000 mázsa (más források szerint évenként 450 talentum vagy mintegy 1 millió forint) értékű aranyat hozattak. Egy másik gazdag lelhelye a nemes ércznek volt Ázsiában az ős Hinduorszag, azután Babylonia, Assyria, a Persa-Méd birodalom számos telepe, a mai Tibet a Hymalaya közelében, ugyan e világrész éjszakkéleti vidékein pedig az Altai hegység lejtői, a Bolorhegy és az Urali bérczek. Ez utóbbiakról mondatik legújabbban, hogy azon roppant nemesérez-tömegek, a melyek Babylonia, Pasargada, Ekbatana székvárosok földiszi-

¹⁾ Bizonyosság erre a nagy német geograph Ritter: *Erdkunde* ez. nagy művének követ. helyein: I-ös köt. 249. sk., 305., 360., 372., 445., 457., 493., 667. sk. 913. sk. I. III-ik köt. 508., 529., 593., 608., 618., 654., 668., 926., 1155., 1216. sk. I. IV-ik köt. I., 213., 294., 756. sk. I. V-ik köt. 6. sk. 27. sk. I. VI-ik köt. 255. sk. I. VII-ik köt. 23., 223. I. VIII-ik köt. 243. I. X-ik köt. 273. sk. I., továbbá Ermann: *Die geograph. Vertheilung des Goldes* (1848), Marchand: *Das Gold* (1852.); Landrin: *Traité de l'or* (1856.) valamint Humboldt Sándor, Murchison, Rossway, Bernardakis dolgozatai.

²⁾ Főhelyek e tekintetben Herodot: *Történetek* III-ik, IV-ik és VII-ik, Diodor: *Histor.* V-ik, Strabonak III-ik, IV-ik és V-ik, Plinius: *Historia Naturalissimae* XXX. III-ik könyve, és Megasthenes meg Arrian munkái.

³⁾ L. erről Ritter: *Erdkunde* XIV-ik köt. 407. sk. I.

teso s királyiakai ékesítésére fordítottak, jó részben egy hegylánczolatok fémtelepeiből kerültek és vándoroltak hosszú úton az érintett fényüzelmű középpontokba. ¹⁾

A nagy keleti birodalmak hanyatlásával valamint a műveltség úgy a nemes fémek is nyugat felé vették útjokat. Kyros diadalai a Kelet és Görögország meg Róma közti érintkezések és a kereskedés kifejlésével párvonalosan az arany és ezüst kincsömegek is lassankint nyugatiabb irányt vesznek. Egy része jelesül hadi zsákmányként az Euphrat partjaitól a Propontisig s Görögországba jut; másfelől Róma lép föl a házkodik magához vonni nagyobb fémhalmazokat Egyiptommal s ázsiai tartományokon át, fölfedeztetnek a kaukázusi hegyseg, a Kolchis körüli vidék, a lydiai és phrygiai bérczek, Thracia és Makedonia, az aegai szigetek, meg a déli Attikában levő lauriumi bányakerület érzetelei; ²⁾ meghódítja Nagy Sándor a Keletet, a honnan állítólag (180,000 talentum vagyis) 380—390 millió forintnyi fémzsákmány szereztetett, sőt Itáliából meg a keleti Dunavidekekről egy új kincsár már Éjszakeurópa felé is kezd hömpölyögni. ³⁾ A rómaiak ep úgy mint a görögök történetek első századaiban egészben véve nem voltak birtokában jelentékenyebb fémmennyiségnek, azonban később a rómaiak különösen a második pun háború utáni korban mindinkább válnak uraivá az ismert világ nemes érzeli kincseinek, a melyeket Mithridates pontusi fejedelemsége után a Seleucidák és a Ptolomaeusok országai ellen viselt szerencsés háborúikban később kíméletlenül üzött zsarlásuk által hatalmukba kerítették; s melyek nem kis részben szolgáltattak emeltyűjeül világuralkodási törekvéseik és szerepöknek.

Az ókor utolsó századaiban és majdnem az egész középkoron át igen megkevesbedett a nemes érzék mennyisége; a rómaiak aranybányái már a keresztény aera III-ik századában meglehetősen ki voltak merítve; a keleteurópai vidékeken letelezett fémtelepek (épen úgy mint később a spanyolország-

¹⁾ V. a. Neumann ib. értekezését a 104—106. l. s. Duncker: *Geschichte des Alterthums* II. 435. sk. 505. sk. 1.

²⁾ Mely minőnek maguk (Herodot VII. 144. és Thukydides II. 55. VI. 91. szerint) oly gazdagok voltak, hogy a persai háborúk alatt 200 k. hadihajó állomásozott ki annak segélyével.

³⁾ V. a. az egész szakaszra nézve Duncker: *Geschichte des Alterthums* I. 126. 131. sk. 229. sk. 306. sk. 312. sk. I. II. III. 261. sk. I.

giak) a negyedik század második felében megindult óriási népvándorlások és harcok zavarai között szétromboltattak; az örökös küzdelmek alatt évszázadokon át felgyűjtött fémkincs nagy része (részint elásatás, részint széthordás, meg elvesztés és rombolás által) megsemmisült, vagy legalább a forgalomból kiveszett; a minek egyik (alább tüzetesen kiderítendő) következése az volt, hogy arany és ezüst az egész középkoron át hasonlíthatatlanul értékesb illetve drágább volt mint az ókorban (a római császársági szerencsésebb időkig), az árujóságok mesés olcsóságuakká lettek; és sem azon arany a mely például Csehországban vagy Magyarországon¹⁾ sem az mely Sileziában vagy Spanyolhonban termeltetett, vagy a mely Keletről Európába hozatott, nem volt elégséges arra, hogy a forgalom szükségait csak távolról is kielégítse.

Gyökeresen megváltozott azonban a helyzet a XVI-ik század végén: Amerikának fölfedezése s az ennek folytán az arany és ezüst után esengő emberiség ámulatára feltárult nagy mennyiségű nemes ércznek a mexikói, perui, potosi, guanaxuatói s egyéb bányákból való kiömlése következén.²⁾ Az ez időtől fogva nyert nemes fém messze meghaladja mérveiben mindazt a mit az ókor felmutatni bír; s legyen rövid jelzéseül az új viszonyoknak e helyen csak az megérintve, hogy magán a helyszínen kutatásokat tett nagy szakember Humboldt Sándor számításai szerint³⁾ 1545-től (a midőn a kiaknázás eredményesebbé vált) kezdve 1600-ig csak az Európába áthozott nemes ércz értéke évenként 11 millió piastert (vagyis kb. 23—24 millió forintot), a XVII-ik században áthozott évenként 35—36 milliót, a XVIII-ikban (hol főleg a brazíliai aranytelepek is már bővebb mértékben értékesítették) idejutott már 100 millió forintnál jóval többet tett, a jelen századnak első tizedeiben pedig egész Amerika 80,000 kilogramm ezüstöt és 14,000 kilogr. aranyat, azaz együttvéve évi mintegy 200 millió franknyi értéket szolgál-

¹⁾ Selmecz már a IX-ik században jelentékeny mennyiségű aranyat szolgáltatott.

²⁾ Ide járulván ugyan ez időtájt feltalált amalgamatiósi műfolyam és a királyvíznek az aranyproductionál való alkalmazása, a mi által a termelési eredmény tetemesen fokoztatik.

³⁾ Epochális dolgozatában: *Essai politique sur le royaume de la Nouvelle Espagne* (1811.).

latott; azon egész fémtermék pedig, a mely az amerikai sz.
országban 1847-ig, vagyis a kaliforniai bányák felfedezése
előtti összesen nyert: $12\frac{1}{2}$ millió márká arany és 522 millió
márka ezüstre tehető, ¹⁾ mely kerekszámban 16 ezer millió
forintnyi értéket képvisel, akként hogy az aranyra 4300,
ezüstre pedig 11700 millió esik. Az amerikai nemes ércz felfe-
dezésével egyidejűleg Európa több államában is jelentős
lendületet vett az arany- és ezüstproductió. Így például
Németországban, egy ideig Spanyolországban és a XVIII.
század közepétől, de még inkább a jelennek második
és harmadik tizede végétől fogva Oroszországban, mely
utóbbi sibíriai és Ural alatti aranytelepeit most kezdte egész
jelentőségében folismerni; a minek folytán (beletudva, hogy
osztrák-magyar birodalomban nyert nemes érczet) az európai
összes évi fémtermelés 1845 körül 270—280 ezer kilogramm
ezüstre és 55—57 ezer kilogramm aranyra becsültetett, mely
mintegy 100—110 millió forintnyi értéket képvisel.

Még az (eddigi) amerikai fémproductionál is sokkal
nagyobb arányokban mozog a századunk közepén
(1847/48-ban) megindult, s így az ugyanakkor kitört nagy
államrázkódásokkal egészen párhuzamosan jelenkező kalifor-
niai, ausztráliai, orosz-altai stb. nemesércz-productió, mely
az utóbb lefolyt negyedszázad alatt a polgárosult világ egy-
részt formásterű arany- és ezüst-árral özönlötte el, száz és
száz millió for. értékforgalomnak vált forrásává, virágzó váro-
sokat sőt egész tartományokat varázsolt úgyszólván a semmiből
elő, a kereszteshadi hadjáratok meg a spanyol con-
quistadórok vándorlásaihoz egészen hasonló népmozgalmak
kiinduláspontja lett, s az ár- és értékviszonyokat, a munka-
erőjét és irányait, néposztályok, vidékek sőt egész nemzetek
gazdasági állapotát megváltoztatta, vagy legalább igen nagy
mértékben befolyásolta és befolyásolja mind mai napig is. —
Kaliforniát különösen tekintve, itt 1847-ben a Sacramento
folyó közelében egy *schweizer* származású Sutter nevű volt
katolizista, az általa alapított „Uj-Helvetia” telepen a parti
homokban csillanó aranykőcsekben ismerte föl először a
nagy mennyiségben kiállkozó fémot, s felfedezésének híre oly

¹⁾ Egy millió = 100 000.

gyorsan terjedett el, hogy néhány hét alatt már ezerekre menő aranyásó (Golddigger) fáradozott mohó kincsszomjával a gyűjtéssel s kezdte a földet minden irányban kutatni és felvájni; az aranyproductió és forgalombahozás gyújtópontjául szolgáló San Francisco városa néhány év alatt lakosainak számát megnégyszerezte (1830-ban keletkezvén, 1870-ben már 149,000 főnyi lakossal bírt) és az eredmény oly fényes volt, hogy 1848-tól napjainkig Kalifornia egymaga közel 2400 millió forint értékű aranyat szolgáltatott, az 1849-ki évtől 1863-ig Éjszakamerikában 2,300,000 font arany nyeretett, s mintán egyidejűleg a híres nevadiai ezüsttelepek is feltaláltattak, az 1848-tól 1875-ig egész Amerikában előállított arany és ezüst **3200—3400** millió forint értékű tömeget képez. — A mi pedig Ausztráliát illeti, itt először Stezelecky, a gipszföld feltalálója, lett figyelmessé némely kavicsok aranytartalmú részeire; 1844 óta pedig az ismeretes nagy természettudós Murchison (az Új-Holland hegyek formációjának az urali aranyrejtő hegyekkel való hasonlatosságából következtetve), azután Smith, az angol geolog Scutehbury és Hargreaves (részben az angol-ausztr. új-dél-walesi kormánylyal összeműködve) derítették ki az arany létezését s jártak el oly sikerrel, hogy 1851 óta már jelentékeny mennyiségek nyeretek, a fém fölkeresése és értékesítése körüli sűrű forgás ép oly élénkké és intensívvé vált mint Kaliforniában, s az előállított fémtömeg (mely itt-ott 20, 30, sőt egy esetben 184 fontos darabban is találtatott) oly nagy volt, hogy a feltalálás óta mostanig lefolyt időben termelt aranyak súlya 4,400,000 fontra tétethetik; mely tömegből legnagyobb rész az ifjú Victoria nevű gyarmatra, meg a New-South-Walesre jut, a két terület 2000 millió forintnyi aranyértéknél többet szolgáltatván.

Az orosz urahaltai aranyproductiónak már fentebb érintett jelentékeny mérvű fokozódása mellett, a nemes fémnek tömegét napjainkban az is növeli még, hogy a legutóbbi időkben ismét több helyen fődöztettek föl (habár nem is kiválóbbs bőségű) telepek; névszerint Britisch-Columbiában, New-Shottlandban (a Tangier folyó partján), Neuzeelandban, Dél-Afrikának Limpopo és Sambesi közti területein; az úgynevezett Transvali (délafrikai) köztársaságban, a Natal nevű angol gyarmatban (szintén Délafrika keleti partjain) stb.

Legyen szabad az eddig mondottak befejezésénél jeles szakember következő szavaira utalnunk: „A földi vándorlás, melyet a nemes érzéken az újabb időkben észlelünk, újabb tanúsága azon tételnek, hogy ez utóbbiak történeti menetökben a műveltség fejlődésével egyenlő tartanak. Felső-Ázsia, az árja és sémi embertörzsnek valószínűleg közös őshazája, a fémeknek is első leltere. *Itvonúlunk ez utóbbiak nyugati és délszaki Ázsia vidékeire* épen úgy mint eleink ősapái; s ismét századok múltával előtérbe Egiptom és Előázsia, meg Keletafrikának egyes részei, azaz a legrégibb európai culturtelepek gyarmatosíttatnak és valóságos középpontjaivá a forgalomnak s vele az arany és ezüst kiaknázásának. Két ezer évvel később, vagyis épen egykorú a műveltség föléledésével, a közgazdasági élet megújulása, a meg a hitreformáció s a nagy nemzeti államok szervezkedése és terjedésével látjuk a fémányasztat áthelyezkedni az oceánon túl, az új világrész érzegazdag országaiba; Európában az egész hosszú időkor cultur-világköre, megkezdni lakosság értelmiségét, colonisatorius munkáját Amerikába átültetni, a mely utóbbi neki viszont valódi árját az aranynak és ezüstnek szolgáltatja; a mely azonban csak részben marad meg az új honában, mert egy negyedszázad óta a nemes fémek őshazájába, a keletre foly, ez utóbbi természeti és ipari termékekért, melyek az európai emberiség által mind nagyobb mérvben kereszternek. S ezen legújabb nemesérez-vándorlás visszafizetése az egykoron onnan nyert vagy zsákmányt hazahozott kinekek, hanem bőkezű helyrepótlása is azon műveltségi elemeknek, melyeket Európa az őskorban onnan vett, — helyrepótlás, mely annál örömdetesebb, hogy ott teremkenyít és lendít, a nélkül hogy bennünket gyöngítene vagy megállandasztna, miután csak oly életerőt engedünk át, a melyre magunknak többé szükségünk nincsen.”

VI.

Nem kis jelentőségű, sőt tekintettel a nemes érzéknek ép napjainkban mutatkozó nagy értékhullámzásaira, s a magunknak megoldásul kitűzött kérdésekre, kiváló fontosságú

feladvány az: meghatározni számszeres alapokon az összes eddigi fémproductió eredményeit, vagyis a föld kereksgén előállított, forgásba jutott, s még meglévő (az az kopás, elveszés, elásás, hajótörések stb. által meg nem semmisült vagy el nem tűnt) arany- és ezüstmennyiségeket, a mennyire az a rendelkezésünkre lévő (bár több tekintetben hiányos és kellő biztosságú alapot nem nyújtó) segédszerek, hivatalos és egyéb összeállítások nyomán lehetséges. — ¹⁾ A mi jelesül az ókort illeti, a nemes ércz termelése és készletei felől csak a római köztársaság utolsó szakára és a császársági időkre nézve birunk némi tudomással; az előbbeni korszakra vonatkozólag pedig csak annyit mondhatni, hogy főleg a keleti népeknél jelentékeny mennyiségű fém volt felhalmozva, a mire szóló tanúbizonyságul szolgálnak azon adatok, a melyekre az előbbeni szakasz első részében Persiát, Babyloniát, Indiát, Lydiát stb. illetőleg utaltunk. — A római birodalom tekintetében újabb szakemberek számításai s Svetoniusnak Vespasian császár korára vonatkozó egy nyilatkozata alapján azt állithatni, hogy az akkor létezett összes vert fém pénz 3200—3600 millió forintnyi értéket képviselt. ²⁾ — A középkorra nézve semmiféle biztos adat sincs rendelkezésünkre, s kétségtelen csak az hogy a római birodalom megdölése folytán és az erre következett viharos időkben az arany- és ezüst-készlet tetemesen megesőkken, s az itt-ott megnyílt bányákból nyert mennyiség tizszeresen, sőt százszorosan fölméretett az Európából Kelet felé visszafolyt, továbbá elkopás, elásás és szétszórás által megsemmisült vagy a forgalomból kivesszett mennyiségek

¹⁾ A következőkben főleg használt forrásaink Jacob: *Inquiry into the production and consumption of the precious metals* (London 1831); Humboldt: *Essai sur la Nouvelle-Espagne* III-ik köt. 342. sk. és 412. sk. I. Chevalier: *De la Monnaie* (Paris 1850.) V-ik és VI-ik szakasz. Soetheer: *Stuart Mill* német kiadásában II-ik köt. 622. sk. I. Dauson: *On the quantity of gold and silver a Journal of the statist. society* (London) 1851-ki folyamában, Cohnstätt: *Zur Silberfrage* (1876.) 1—3. fejt. Tooke-Newmarch: *History of Prices* ném. kiad. 1859. II-ik köt. 460. sk. I. végre Jones: *Resumption and the double standard* 24. sk. I.

²⁾ Jonesnek (főleg Jacob számítására alapított) fölvételei szerint a civilisált világban Krisztus sz. után az első században 2870—3580 millió for. tétethetett a fém pénz-készlet, ellenben 266 körül már csak 1600 millióra, 446 körül 960 millióra, 600 körül 570 millióra, és 800 körül 336 millióra.

által. ¹⁻²⁾ Nem kifogásolhatóan hanem csak némi tájékoztatásul szolgáló adat gyanánt említhetni ugyanazért meg, hogy az Amerika fölfedezése idejében (tehát a nemesérez-productio nagymértvű föllendülését közvetlenül megelőzőt) korbani a polgárosult népek birtokában levő összes fémkészlet a jeles angol szakember Jacob által 340 millió, Chevalier M. által (Southey és Dansonnal) más kúles szerint 400, napjainkban Bernhardskis által 2000, Landrin által pedig 1500 millió forintnyire tetetik. ³⁾ — Innen (vagyis a tengerentúli országok kincs-gazdag telepeinek megnyílása óta lefolyt időt) számítva, főleg Humboldtnek és az angol statisztikus Dansonnak meg Jacobnak nyomán azt találjuk, hogy 1500-tól 1800-ig vagyis háromszáz érzendőn át az arany és ezüstproductio a következő mérésekben mozgott:

A) Jacob-Newmarch szerint: a) 1500-tól 1600-ig újöleg előállított 1440 millió frt nemes érez, a melyből 220 millió mint veszendőbe ment vagy elhasznált mennyiséget veve fel, megmaradt 1220 mill. Ha ehhez a föntérintett 340—400 milliót hozzátesszük, a tényleges készletet 1600 körül az egész polgárosult világban 1560—1620 millió forintnyi értékbe becsülhetni. ⁴⁾ — b) Az 1600-ik évtől 1700-ig terjedő korszakban (az évi termés-átlagot Amerikában 30, Európában és Afrikában pedig 3 millió frtra téven) az összes új productum 3300 millióra rög, a melyből 700 milliót mint megsemmisítet levonva, marad 2600 millió, ellenben hozzáadva az 1600-ban már megvolt 1560—1200 milliót, az összes készlet

¹⁾ Érdekes adat ezek illustrációjául az, hogy míg például 1400 körül egy márka (= fél font) finom ezüstön 31, és ugyanannyi aranyért 422 mérő rorsot lehetett kapni; addig 1448-ban már a viszony úgy állott, mint 43 s illetve 167 mérő, 1500 körül pedig mint 74 s illetve 681 mérő.

²⁾ Chevalier szerint a Nagy Constantine császár korában létezett 2000 mill. fon. fém pénz elkopás által annyira megkevesbedett, hogy 1300 körül az a királyságban már csak 120 millióra becsülthetett.

³⁾ Semmi előtt tartandó itt az, hogy ez alapadat egyike a legingatlabbaknak azért, mivel nem elég határozottan jelzik az egyes szakfértiak az összes fémkészletet, arany csak a pénzre alakítottat értik-e. Így például Southey, Chevalier, Danion, a 400 millió alatt az összes fémmeennyiséget értik, Bernhardskis és Jacob ellenben idézett adataikkal pénzt értenek, végre Landrin a 1400 mill. fémmeennyiségben 360 millió frt. pénzt és 1040 mill. fon. egyéb fémeket vesz fel.

⁴⁾ V. L. Tooke-Newmarch: *History of Prices* II-ik köt. 460—470. l.

az 1700-ki évre nézve 4200 mill. frt. összegben vétethetik fel. — c) Az 1700-ik évtől 1800-ig, ¹⁾ vagyis jelen századunk elejeig, folyton fokozódván és tökélyesbedvén a nemesércz-termelés, s az amerikai évi productió átlagban 71, Európáé és Afrikáé pedig $8\frac{1}{2}$ mill. frtra emelkedvén, az előállított tömeg 7900—8000 millióra megy, a melyből 930 milliót mint ismét veszendőbe ment és elhasznált mennyiséget levonva, marad kerekszámban mintegy 7000 millió, s hozzáadva ez összeghez az előbbeni időszakból fennlévő 4200 milliót: lesz **11,200** millió forintnyi érték.

B) Ugyamazon forrás szerint a jelzett érzékészlet mirefordítására nézve ezeket jegyezhetni meg:

a) 1500-tól 1600-ig: Az 1780 mill. frt összes productumból 140 mill. Ázsiába vitetett; 280 mill. frtnyi ékszerek és edényekké alakíttatott át, 50 mill. veszendőbe ment, s az érme-tömeg 1300 mill. frtra emelkedett.

b) 1600-tól 1700-ig: A 3300 mill. frt összes productumból 330 millió keletre ment, 600 mill. feldolgoztatott, 770 mill. frt elenyészett, 1670 millió végül érmekké veretett.

c) 1700-tól 1800-ig: A közel 8000 mill. frt összes termelvényből (melyhez azonban mindég hozzáteendő azon készlet is, mely az előbbeni időszakból fennmaradt) 3500 mill. frtnyi Keletindia s Ázsiába vitetett; 3300 mill. feldolgoztatott, 930 mill. elenyészett, 830 mill. érmekké alakíttatott.

d) A minek kapcsán az *érmék készlete* 1800 körül **3800** mill., az 1500-tól 1800-ig előállított összes fém-tömeg értéke pedig (levonván az elenyészett 1750 milliót) kerekszámban **11,200** egész **11,500** millió forintnyi összegre lenne teendő. ²⁾

C) Humboldt ³⁾ (Danson és Soetbeer által megigazított) adatai szerint az amerikai világrész 1500-tól 1800-ig szolgáltatott összesen aranyat és ezüstöt 5568 millió piastert (1 piaster = 2 frt 20 kr.) vagyis kerekösszegben **12,000** millió forintnyi értéket, a melyből 75%, vagyis 9000 millió ezüst, és 25% vagyis 3000 millió arany volt. — Ezen mennyiségből a háromszáz év lefolyása alatt körülbelül 80 mill. frt elenyészettnek vehető fel, 300 millió az amerikai forgalomban ma-

¹⁾ L. Bernardakis: *Journal des Économistes* id. köt. 394—397. l.

²⁾ Ha a fentebb említett Landrin-féle adatokat vennők alapul, akkor a fentebbi 11500 mill. for. összeg 12500 millióra emelkednék.

³⁾ Kinek számításai némileg eltérnek a Newmarch-Jacob-féléktől.

radt meg, 270 millió Ázsiába vitetett ki, a többi pedig, vagyis mintegy 11,450 mill. frt Európába hozatott.

A jelen század felfedezését két időszakra lehet osztani. Az 1848-ik vagyis a kaliforniai aranytelepek fölfedezését közvetlenül jelző esztendőig, és innen a mi korunkig. Az eredmények ismét Danson és Soetbeer szerint a következők.

Az 1800-ik évtől 1848-ig Amerikában (beleértve mind Perut, Brasiiliát, az Egyesült Államokat stb.) nyerték összesen 1500 millió forintnyi arany, és 2700 millió frt ezüst, összesen 4200 mill. frt érték (vagyis évenként átlagosan közel 100 mill.); és pedig úgy oszolva meg, hogy 64 százalék az ezüstre, 36 százalék pedig az aranyra esik; a mi azt mutatja, hogy szemben az előbbemi századok productiójával, arányával, az aranykészlet már 10%-al nagyobb, az ezüst pedig ugyanannyival kisebb lett, vagyis, hogy az előbbi fennek előállítás bőségesbbé lön.¹⁾ — Ezen nemesérezet megból (leszámitva az elhasználást, meg az amerikai forgalomban maradt, s vegre Ázsiába küldött összegeket) Európába mintegy 2200 mill. frt ezüst és 1500 millió arany, vagyis együtt veve 3700 millió hozatott; a minek nyomán, hogy az egész, 1500-tól 1848-ig lefolyt időnek termelését összevetve, lájuk, itt is (úgy mint fentebb) azon eredményre jutunk, hogy az amerikai világresz (a melynek termelési mérvei annyira hiányosak, hogy a többi népek egykoru termelése számba alig vehetetik) 1500-tól fogva századunk közepéig összesen kerek számban 16,000 millió frt értéket hozott elő, és ebből az összegben az arany 27%-al vagyis mintegy 4300 millióval, az ezüst pedig 73%-al azaz 11,700 millióval van képviselve.²⁾

Ha innár azt keressük, hogyan állott az összes (vagyis minden egyéb világreszekben mutatkozó) nemes érczproductio

¹⁾ Kisebb eltérések az egyes fő adatok tekintetében annak tulajdoníthatók, hogy némely tételben a kopás, elveszés, stb. által megcsökkentett mennyiség számba véve.

²⁾ Jól mondja Soetbeer, hogy ha ilyen, a dolog természeténél fogva képeztünk volna a leghelyesebb számításoknál mint az itt adottak, valandó nem igen tévedt el; az abban a körülményben keresendő, hogy több aranytelep, külön világtelepek alapján feltűnőleg megegyező eredményekre jut, s ezekben végre igen jelentéktelen mérvben tér el az aranytól.

és fémkészlet Amerika fölfedezésétől fogva a jelen század közepéig (illetve a kaliforniai és ausztraliai telepek kiaknázásának kezdetéig ¹⁾), Chevalier-vel a következőkre utalhatni: ²⁾

a) Készlet a középkorból: 120 mill. frt arany, 300 mill. frt ezüst (Landrin szerint 1400 mill. frt, melyből 320 mill. arany és 1080 mill. ezüst).

b) Európa termelvénye Oroszország kivételével: 210 millió frt arany, 795 millió frt ezüst.

c) Oroszorszáé: 450 mill. frt arany, 132 mill. frt ezüst.

d) Afrikáé a Sunda szigetekkel: 1020 mil. frt arany.

e) Amerikáé: 4300 mill. frt arany, 11,700 mill. frt ezüst.

Vagyis összesen 6100 mill. frt arany és 12,900 mill. frt ezüst (együttvéve 19,000 millió forintnyi fémtömeg ³⁾); a melyből érték szerint az aranyra 32—33, az ezüstre 67—68 százalék esik, a súly tekintetében pedig (Landrin nélkül) az arany 18 millió finom markát (vagyis 9 millió fontot) illetőleg 3⁹/₁₀-et, az ezüst pedig 580 mill. markát (vagyis 290 mill. fontot) illetőleg 97 százalékot képvisel. ⁴⁾

¹⁾ A mennyiben ily kérdésre a források hiányosságánál egyáltalában felelet adható.

²⁾ L. Chevalier *De la Monnaie* V—VII-ik szakaszát és Neumann: *Theuerung der Lebensmittel* (1874) 23. sk. l.

³⁾ Soetbeer és utána Neumann (id. értekez.) ez összeget valamivel többre, azaz 19,400 millió forintnyira teszik, s belőle 6150 millió forintnyit az aranyra, és 13,250 milliót az ezüstre számítanak. Ugyanennyit vesz föl Landrin (*La Production de l'or* cz. művében), míg Chevalier 17,000 mill. forintot hoz ki.

⁴⁾ Érdekes adatként említjük itt még meg, hogy Landrin szerint századunk kezdetén (1800-ban) összesen 12,800 millió forintnyi nemes fém létezett s ebből 3300 millió arany és 9500 millió ezüst volt; míg Rosswag (*Prod. des métaux précieux*) szerint 1808-tól 1848-ig összesen 17,000 millió frt nemes ércz termeltetett, s egy névtelen a *Deutsche Viert. Schrift* 50-ik számú cikkében azt mondja, hogy 1850 végén az egész föld kerektségén nemes ércz (edényekkel együtt) 12,300 millió frt volt, levonva az 1492-től 1850-ig előállított 16,500 mill. frt tömegből 3100 milliót, mely elveszés és 1100 milliót, mely kopás által enyészett el. — Az itt következő egybeállítások részint Bernardakis (*Journal des Économistes* 1876-ki foly. 38-ik köt. foglalt) értekezésén, részint Soetbeer és Chevalier újabb számításain, részint Colinstadt *Zur Silberfrage* stb. című munkáján, meg az angol *Economist* és *Daily News*, s a francia *Journ. des Économistes* és *Economiste Français*, és Quentstedt (*Die neuen deutschen Münzen* 1872) dolgozatán, végül Levasseur (*La question*

Szóljunk immár az 1850-től napjainkig előállított mennyiségekről, mely tekintetben már igen kimerítő s hiteles adatokkal rendelkezünk: góknél fogva egészen megbízható adatokkal rendelkezünk jelesen az amerikai fémtelepek kiaknázása fölött vezetett hivatalos kormányi följegyzésekkel, az Európába áthozott készleteket feltüntető hajószállítási kimutatásokkal, a világ két elsőrangú fémpiacának Londonnak meg Hamburgnak 1850 óta pontosan vitt bázisai ár- és forgalmefeljegyzéseivel stb. — S ez alapokon a következő eredményekhez jutunk:

Az összes nemesérez-készlet, mely az utóbb lefolyt 25—26 évi időközben az egész világon előállított, kerek számban **10,000** millió forintnyi értéket képez, melyből mintegy 7000 mill. forintnyi arany és 3000 millió ezüst, úgy hogy a termelési mennyiségek aránya az ezüstre nézve 3:2, az aranyra pedig 68 százalékot tüntet föl. (Ezen számításból elterőleg Bernardaki az 1849—1874-ki időszakra 50% föl többet vesz fel, s az összes termelvényt 15,000 millió frntnyira becsüli, a melyből 10,400 millió forintnyit vagyis 7,678,3866 kilogrammot az aranyra és 4600 millió forintnyit vagy 51 millió kilogrammot az ezüstre számít; országok és világországek szerint pedig oly összeállítást tesz, hogy átlagosan évenként:

Amerika	83,000 kgr. aranyat és 1,141,000 kgr. ezüstöt
Európa	3800 " " " 180,000 " "
Orosz birodalom	24,700 " " " 20,000 " "
Ausztrália és tartozékai	92,800 " " " 5000 " "
Afrika és tartozékai	10,000 " " " — " "
India és tartozékai	8000 " " " — " "
Sunda szigetek s Philippinék	25,000 " " " — " "
China	26,000 " " " — " "
Japan	11,000 " " " 300,000 " "
	200,000 " "

hoz elő, vagyis az évi összes productió eredménye 284,000 kil. arany, és 1,896,000 kil. ezüst.)

Az általunk fentebb fölvetett 10,000 milliónyi fémtermelvénny a szóban levő időköz egyes éveire a következőkép oszlik szét (kerekszámok). ¹⁾

Év	Aranyprod.	Ezüstprod.	Összesen	Arany arany	Ezüst ezüst
1849.	150 mill. frt	85 mil. frt	235 mill. frt.	64 ¹ / ₂	35 ¹ / ₂
1850.	175 „ „	95 „ „	270 „ „	65	35
1851.	200 „ „	90 „ „	290 „ „	69 ¹ / ₂	30 ¹ / ₂
1852.	400 „ „	90 „ „	490 „ „	81 ¹ / ₂	18 ¹ / ₂
1853.	340 „ „	84 „ „	424 „ „	80	20
1854.	284 „ „	85 „ „	369 „ „	77	23
1855.	300 „ „	90 „ „	390 „ „	77	23
1856.	325 „ „	90 „ „	415 „ „	78	22
1857.	300 „ „	90 „ „	390 „ „	75 ¹ / ₂	24 ¹ / ₂
1858.	280 „ „	100 „ „	380 „ „	74	26
1859.	280 „ „	100 „ „	380 „ „	74	26
1860.	270 „ „	100 „ „	370 „ „	73	27
1861.	255 „ „	100 „ „	355 „ „	71 ¹ / ₂	28 ¹ / ₂
1862.	245 „ „	107 „ „	352 „ „	69 ¹ / ₂	30 ¹ / ₂
1863.	244 „ „	116 „ „	360 „ „	68	32
1864.	255 „ „	120 „ „	375 „ „	68	32
1865.	270 „ „	120 „ „	390 „ „	69	31
1866.	270 „ „	120 „ „	390 „ „	69	31
1867.	265 „ „	125 „ „	390 „ „	66	34
1868.	270 „ „	118 „ „	388 „ „	68 ¹ / ₃	31 ² / ₃
1869.	270 „ „	115 „ „	385 „ „	68 ¹ / ₃	31 ¹ / ₃
1870.	260 „ „	120 „ „	380 „ „	68 ¹ / ₂	31 ¹ / ₂
1871.	265 „ „	140 „ „	405 „ „	65	35
1872.	233 „ „	145 „ „	378 „ „	62	38
1873.	237 „ „	160 „ „	397 „ „	60	40
1874.	236 „ „	158 „ „	397 „ „	60	40 ²⁾
1875.	250 „ „	170 „ „	420 „ „	59 ¹ / ₂	40 ¹ / ₂

¹⁾ V. ö. Cohnstädt *Zur Silberfrage* 22—35 l.

²⁾ Megjegyezzük itt, hogy a német *Reichsanzeiger* és utána a newyorki *Bankers Magazine* legújabb vagyis októberi füzeté egy átnézetet foglal magában Reinach tollából, a mely a mi adatainktól több évre nézve jelentékeny eltéréseket mutat, melyek azonban abban találják magyarázatukat, hogy nem az egyetemes nemes érczproductió vételezett föl.

Ezen táblázat összehállítás azt mutatja: 1-szer. Ha az évi átlagos termelés az 1850 előtti időkhöz képest jelentékeny mértékben fokozódott, a mennyiben 1500 körül évi termelés csak mintegy 6 millió forintnyi (melyből 5 mill. ezüst), 1600 körül 24 mill. frt. (miből 21 mill. ezüst), 1650 körül 36 mill. frt. (miből 32 mill. ezüst), 1800 körül 117 mill. frt. (miből 80 mill. ezüst) és 1846-ban 167 mill. frt. (miből már 80 mill. arany), ellenben 1852-ben 435 mill. forintnyi (miből 340 mill. arany), 1860-ban 370 millió, 1870-ben 390 (260 mill. arany), és 1875-ben 420 millió forintnyi (ebből 250 mill. frt. arany) rugott; a *súly* tekintetében pedig azt látjuk, hogy míg 1500 körül csak 1160 font arany és 117,000 font ezüst állítottatott elő, s 1600-ban e két összeg 3650 illetőleg 466,000, és 1800-ban 45000 illetőleg 1,800,000 fontra ment: addig 1846-ban már az aranytermelvény 126,000 font, és az ezüst 1,890,000 font volt; 1853-ban az arany 416,000 és az ezüst 1,870,000 fontra rugott, 1875-ben pedig már 328,989 font arany és 3,777,000 font ezüst nyeretett. — 2-szer. Az 1848 óta folyó termelés oly mérvű volt, hogy az egész polgárosult világban létező összes (18000 mill. forintnyi) nemcsak érezni, hanem feladni többet vagyis 58—59 százalék lehetett. — 3-szor. Az össztermelés növekedése részben az ezüst miatt 1848 óta mutatkozó constans szaporodása által idéztetett elő; mert az arany-ezüst, mely 1852 óta a piacot elárasztotta a hatvanas években, legalább nemileg meg a hetvenes évek elején megsekkent, s csak a múlt (1875-ki) évben kezdett ismét emelkedni. — 4-szer. Ha 1850 óta öt-öt évi átlagokig 1850-ban az össztermelés* 270 millió volt, 1855-ben 390 mill. frt., 1860-ban 370 mill. frt. és 1875-ben 420 mill. forint állott, s így egészen vége a termelés majdnem folytonos növekedése constans állható, sőt Chevaliernek már a jelen 1875-ki erre vonatkozó számításai (ez utóbbiban*) újolagosságnak jelölték.

Ha az előbbek mellett alapszabály a civilizált népek bir-

* A fentebb idézett 1 font aranyon belül 1500 körül 101 font ezüst, 1600-ban 120 font, 1650-ben 191 font, 1800-ban 80 font, 1846-ban pedig csak 18. 1852-ben csak 8 s az 1875-ben 101 s font ezüst.

v. L. *Erre utal az előző Munka* 1876. 26. és 27. 640 l.

tokában lévő összes nemesércz-készlet iránti mérleget megvonjuk, az eredmény így állandó:

a) Az ó- és középkorból fennlévő fémkészlet 1500 körül **420** (Landrin szerint 1400) mill. frt. (Ebből 120 mill. arany, 300 mill. ezüst; Landrin szerint 320 mill. arany, és 1080 mill. ezüst.)

b) Az 1500-tól 1848-ig termelt s forgásba jutott készlet körülbelül **18.000** millió frtnyi értékben. (Ebből kerek számban 12.000 millió ezüst és 6000 millió arany.)

c) Az 1849-ki évtől 1875 bezáráig előállított tömeg **10.000** millió frtnyi. (Ebből 7000 millió forint arany és 3000 millió frt. ezüst). Mely utóbbiakból kitűnik az, hogy az évi átlagos értékproductió 1849-től 1875-ig mintegy 400 millió forintnyi volt, s országok és világrészek szerint akként oszlott szét, hogy évenként átlagosan szolgáltatott: ¹⁾

	aranyat	ezüstöt	Összesen
1. Amerika	150 mill. frt,	120 mill. frt,	= 270 mill. frt.
2. Ausztrália	100 „ „	$\frac{1}{3}$ „ „	= $100\frac{1}{3}$ „ „
3. Ázsia	30 „ „	2 „ „	= 32 „ „
4. Európa	4 „ „	16 „ „	= 20 „ „

Összesen: 285 mill. frt, 138 mill. frt, = 423 mill. frt.

Minek folytán jelenleg az összes fémkészlet **28—29** ezer millió forintnyi értéket képviselne, a melyből **12,800** egész **13,000** millió forint arany és **15,200** egész **16,000** millió frt ezüst.²⁾ Megjegyezvén, miszerint az időközönként elkopás, szétrombolás, hajótörések stb. által veszendőbe ment vagy elenyészett értékösszeg körülbelül épen azon értékommának felel meg, a mely a hivatalos és termelési ellenőrzést kikerülve, számba nem vétethetik, elrejtés, eltulajdonítás által a följegyzés elől elvonatott.

¹⁾ L. még Colnstaedt: *Zur Silberfrage* 18—32 l.

²⁾ Ez eredménytől némileg eltérő (de kétségtelenül túlzott fölvételekre fektetett) számítás Bernardakis és Wilsoné, a kik 1874-re az összes fémtömeget 37,000—49,000 millió forintnyira teszik; s Bernardakis különösen azt állítja, hogy az összes nemesércz-készlet 14 millió kilogramm aranyat (19,000 millió forintnyi értékben) és 205 millió kilogramm ezüstöt (18,000 mill. frt értékben) foglal magában.

VII.

Az imént feltüntetett értékösszegek közelebbi méltatásnál nem fognak oly szerfolyott nagyoknak bizonyulni, mint első pillanatra feltenni hajlandók volnánk. Nem jelesen alkalmos ha akár a nemes érzék tömegének physikai terjét és súlyát, akár azon értékarányt vizsgáljuk, a melyben az a civilizált emberiség közgazdasági életének egynémely főbb momentuma maihoz, például az internacionál kereskedés, vagy az állam adósságok czímén viselt terhek által képviselt összegekhez, megjelenik. Így a mi az elsőt illeti, nem nehéz constataálni azt, hogy az egyetemes aranykészlet, mely az ókortól a mai napig a polgárosult népek birtokában felgyűlt, s $9-9\frac{1}{2}$ millió kilogrammnyi (vagy 160—170 ezer mázsányi) súlylyal bír, egy nagy koczka összeolvasztva nem foglal el több tért mint 478 kolmétert,¹⁾ úgy hogy joggal jegyezhetők meg *Cheralier* és utjabban *Roscher* meg *Neumann*, hogy ezen óriásinak látszó aranykincsnek befogadására egy jobbmódú párisi polgár salongij teljesen elegendéses volna. Könnyű lévén kiszámítása ez alapján annak, mekkora térséget szükségelne a 180 millió kilogrammnyi (vagy $3\frac{1}{3}$ millió mázsányi) ezüst, s mennyit a két nemes érzék együttvéve körülbelül 190 millió kilogramm (= 3 millió 400,000 mázsányira) menő tömege.

A nemzetközi kereskedés által közvetített értékösszegekkel való viszonyában szemlélve a nemes érzék tömegét, az évi forgalomnak, (ha Angliáét 3000, Frankhonét 1700, Németorszáét 1200, az Amer. Unióét 1500, az Osztrák-Magyar birodalomét 500, Olaszorszáét 450, Oroszorszáét 600 millió frtra tesszük) jelenleg 11—12 ezer millió forintra rugó összege majdnem felelteszi annak az értékösszegnek, melyet a két-három évezred óta felhalmozott nemes fémek képviselnek, és pedig csak polgárosult népek kereskedését véve, s kivitelt és bevitelt akként számítva, hogy a mi az egyik államnál mint kivitelt szerepel, másutt mint beviteli érték egészen figyelmen kívül hagyatik.²⁾

¹⁾ Neumann szerint körülbelül 26 köbláb.

²⁾ Brachelli és Kobb *Statistical Inquiry* vagy az angol *Statistical Yearbook* 1875. és 1876-ki folyamát.

— Még ennél is élesebben világosítja meg fentebbi állításunk helyességét, ha a jelzett fémkészletet az ismeretes államok adósságával hozzuk arányba; mert ebből az tűnik ki, hogy Frankhont 9, Angliát 8, Éjszak-Amerikát $4\frac{1}{2}$, Italiát $3\frac{1}{2}$, Ausztria-Magyarországot $3\frac{1}{2}$, Oroszországot $3\frac{1}{2}$, Németországot 2, Törökországot $2\frac{1}{2}$, Spanyolországot $3\frac{1}{2}$, Belgium-Hollandot 1, Braziliát 1 ezer millió forintnyi adóssággal véve föl, az utóbbiak együttvéve 40,000 millió forintnyi összegre rúgnak,¹⁾ és így az összes arany- és ezüstkészletet vagyis az az által képviselt értéket egy harmadával meghaladják.

Végezetül még azt kívánjuk (legalább megközelítő számítással) constatalni, mekkora azon nemes fémtömeg, a mely jelenleg vert pénz vagyis érme alakjában a polgárosult népek birtokában, s részint tényleges forgásban, részint bankokban stb. letéve van.²⁾

Soetbeer fölvételei szerint a XVI-ik század végén, vagyis 1600 körül 1100—1120 millió forintnyi fémpénz létezett (Ázsia nélkül, melyre nézve semmiféle számítási alap sincs). Ez összeghez a XVII-ik század folyamában hozzá jutott ismét mintegy 1100 millió, ellenben 1700-tól egész a francia forradalom kitöréséig 6000 millió, úgy hogy a XVIII-ik század végén az egész összeg 8200 milliónyi értéket képviselt volna, ha az egykorú (s különböző czímen előfordult) veszteségek s enyészés a készletet jelentékenyen le nem apasztja úgy, hogy a tetteleg meglevő értéket 1790 körül 3400—3500 milliónál többre alig tehetni. — Az 1800-ik évtől 1848-ig vert pénzzé alakított fém (leszámítva az elhasználás és Kelet felé való elfolyás által igénybe vett mennyiségeket) kerekszámban 1000 millió forintot képvisel, úgy, hogy a századunk közepe tájára nézve az egész készlet 4500 millió forintnyira (Chevalier szerint 12 milliárd franknyira) becsülhető;³⁾ a mely somma a főbb álladalmak közt akként oszlott meg, hogy Angliára mintegy 450 millió, Franciaországra 960 millió,

¹⁾ L. Seyd: *The fall of the price of Silver* (1876) 12. sk. l.

²⁾ V. ö. Soetbeer: *Mill fordlt.* II-ik köt. 640. sk. l. M. Chevalier: *De la Monnaie* cz. m. Bernardakis: idéz. értekezésében 406—407. l.

Maurice Block: *L'Europe politique et sociale* (1869) 114. l.

³⁾ Roscher 1848-ra nézve sokkal többet vesz föl (angol források szerint), mert magát az arany vert pénzt 5600 mill. forintnyira teszi.

Németországra, Ausztriára és Schweitzra együtt 900 millió, Belgium- és Hollandra 220 millió, Oroszországra 500 millió, az Éjszak-amerikai Unióra 250 millió; végre Spanyol-, Olasz-, Portugall-, Svéd-Norvég-, Dán-, Görög- és Törökországokra ismét együttvéve 1200 millió forintnyi összeg esett.

Az 1849-ik évtől 1875-ig vert pénznek mennyisége a hivatalos közlemények nyomán nagyobb biztossággal határozható meg. Így Soetbeer szerint 1848-tól 1853 elejéig a vert fémkészlet 900 millió forint értékben szaporodott; Garnier J. tanár 1868-ra az összes vert pénz mennyiségét 7600 millióra, Bernardakis pedig az 1848-tól mostanig vert érmék értékösszegét 7 milliárd frankra vagyis 2800 millió forintra veszi föl, s számításai nem sokban fognak a valótól eltérni.¹⁾ Ezen összeghez az egyes államok ugyanazon író szerint a következő arányban járultak. Anglia 1848-tól 1867-ig 1060 millió frt. arany és 52 mill. forint ezüstpénzt veretett. Frankhouról annyit tudni, hogy 1795-től 1870-ig 2000 millió frt ezüst és 3400 millió frt. aranypénz került ki verdeiből. Az egyesült Éjszak-Amerikai Államok 1848-tól 1868 elejéig verettek 830 millió frt. arany és 78 millió frt. ezüstpénzt. Poroszországban, körülbelül ugyanezen időközben, mintegy 240 millió frt. érme készített; Ausztria-Magyarország átlagosan évenként 14 millió frt. ezüstöt és 8¹/₂ millió frt. aranyat; Oroszország tíz évi időközben évenként átlagosan 20 millió frt. arany és 3¹/₂ millió frt. ezüstöt; Olaszország hat évi időszak alatt 80 millió frt. arany és 66 millió frt. ezüstpénzt veretett; a többi államok évenként csak néhány milliónyi érmet adnak át a forgalomnak.

Ezek alapján, a tekintetbe véve a legutóbbi évek folyamánban vert pénz mennyiségeit, az angol szakember Seyd számításai szerint a következő eredményekre jutni:

a) A nemes fémpez, vert pénz és rudak alakjában összesen 13.500 millió forintnyi, a melyből 7000 millió arany és 6500 millió ezüst.²⁾

¹⁾ Bonawag: *Les métaux précieux* cz. m. azt mondja, hogy 1500-tól 1856-ig vagyis 356 év alatt összesen 7000 millió forintnyi érme veretett, a melyből 3200 milliónyi ezüst és 3800 milliónyi aranypénz.

²⁾ Az 1876-ki évre nézve még tovább menve 2015 millió font sterlingnyire vagyis 20.150 millió frtra becsüli Seyd az emberiség vagyonát a legutóbbi pénzkiadásokat a mai arannyal határozottan túlzott számítás.

b) E roppant összeg akként oszlott meg az egyes államok között, hogy:

	aranyban	ezüstben
Angliára	jutott 1300 millió frt.	150 millió frt.
Frankhonra	„ 2600 „ „	840 „ „
Németországra	„ 300 „ „	760 „ „
Éjszak-Amerikára	„ 300 „ „	50 „ „
Európa egyéb államaira	„ 1000 „ „	1100 „ „
Amerika egyéb államaira	„ 1400 „ „	600 „ „
Keleti államokra	„ 100 „ „	2900 „ „

Mikhez még azt esatoljuk, hogy roppant értéktömegek mennek századunk első harmada végétől évenként Ázsiába, Egyiptomba, szóval keleti országokba, melyek az ott szerfölött elterjedt *kincsgyűjtési* és *pénzelrejtési* szokásnál fogva Európába többé soha vissza nem kerülnek: s így azon nagy fém-özönnek, mely a földgömb nyugati feléről s az óceánon túli országokból a *mi* világrészünk felé hömpölyög, legalább egy részét évenként elnyelvén, mintha a nemzetközi forgalom és a nemes éredek világszereplésének egy nagy törvénye nyilatkoznék ebben, a fémforgalom bilanxjának igenis nagymérvű megzavartatását elhárítják!

VIII.

Azon nagy és mélyen menő mozgalom, melyet napjainkban a nemes éredek érték hullámozása a forgalmi világban előidézett, s melynek hatásai alól a közgazdaság és társadalmi élet egyetlen köre sem vonhatja ki egészen magát: e helyen is tüzetesebb elemzést tesz szükségessé, nemcsak az eddig kifejtettekkel való szoros összefüggésénél, hanem azon jelentőségénél fogva is, a melyre kitűzött feladatunk megoldhatására nézve valóban alapvető momentumot képez. — Szolgálatának azért a dolog általános közgazdasági oldalára nézve bevezetésül a következők:

Mint minden javnak, úgy a nemes éredeknek értéke sem állandó és constans. Az arany és ezüst is oly jószág, a mely, habár minden termelvényeknél nagyobb mérvben bir is azon

tulajdonságokkal, melyeknél fogva értékingadozásai csak esetenként lehetnek: szintén alá van vetve az árt (jelesen piaci árt) meghatározó azon közgazdasági szabálynak, melyet „a kereslet és kínálat közti viszony törvénye” czimén ismerünk. Ez *ingadozás* a nemes fémek árában és értékében jelesen onnan ered, hogy azon körülmények, melyektől az arany és ezüst fémnek egyfelől előállítás, illetőleg kínálata, másfelől alkalmazása, illetőleg kereslete függ, nem mindég ugyanazok, sőt hely és idő, közlekedési és bányászati, sőt még politikai és nemzetközi viszonyok szerint is gyakran változó.

Közelebbről szemlélve a *nemes érczek* értékváltozását, ez utóbbi két irányban lehet. ¹⁾ Az egyik jelesen az, a mely a nemes fémnek minden *egyéb* (ugynevezett specifikus) jóságok irányában való érték-állására nézve foglalhat helyet, s egyszerű kifejezést abban találja, hogyha például azt keressük: mennyi (mondjuk) gabona, szerezhető meg egy (mondjuk) font nemes fémme, az egyik és mennyi a másik helyen vagy időben; — a másik alakzata ama változásnak az, ha az vizsgáljuk, mily értékarány létezik vagy létezett hely és idő különbejárása szerint maga a két nemes ércz közt, például hány font ezüst szerezhető meg egy font arannyal. Ha a két fémnek értékvizonyában egymáshoz valami változás állott be, a változásnak oka 1-ször vagy az arany kínálatának vagy az ezüst keresletének csökkenésében; vagy 2-ször az arany keresletének és az ezüst kínálatának emelkedésében rejlik; a miből az foly, hogy az egyik nemes ércz árnak változását a másik nemes ércz egyidejű figyelembevétel nélkül helyesen megítélni nem lehet; az egyik ércznek ára csak a mind kettő közti értékvizornynak kifejezése. S hogy e szempontból a legújabb időben tapasztalt nagy értékváltozások miatt éppen úgy azt lehetne mondani: az arany megdrágult, a mint mondjuk, hogy az ezüst értéke és ára csökkent, vagyis olcsóbb lett. ²⁾

¹⁾ A kérdés után elméleti momentumaira e helyen részletesen nem térjünk ki; ez a következő értekezés folyamában lévén érdekesebb és alkalomszerűbb; a miért itt csak a többször idézett Roscher, Smith, Hoffman, Chevalier, Cobden, Jevons és Jones-féle művekre utalunk általánosságban.

²⁾ A fent mondottak mégis megvilágosítását szolgálja még a következő: az Arany esetén, hogyha mind a két nemes ércz (arany és

Az itt jelzett két momentum együttvéve s történelmi alakulása szerint méltatva képezi a nemes érczek értéktörténetét, mely a közgazdaságtudomány egyik legérdekesebb szakaszát képezi, s főbb eredményei szerint a következőkben foglalható össze.¹⁾

Az ókori fémértékviszonyokról kimerítő adatokkal nem birunk, s azért csak töredékes képet nyújthatni felőlök. Roscher nézete szerint a történet e régi századaiban a fém-bányákból kiinduló arany- és ezüstkinálat nem gyakorolhatott a forgalompiaczokon hatást, mert az általában elterjedve volt kincsgyűjtési rendszer (főleg a nagyobb államokban, templomoknál, sőt még egyéseknél is)²⁾ azt egyenesen megakadályozta; s az itt-ott előfordult árforradalmak az ókorban épen

ezüst is) úgy tekintetik mint jószág: a rendes (megszokott) érték-mérő hiányzik, és árok csak más csereértékekkel való összehasonlítás által határozathatónak meg; ellenben akkor, ha csak az egyik nemes ércz (akár az arany akár az ezüst) vétetik árujavnak: akkor ennek értéke a másik nemes érczen mérhető, s találja kifejezését. — *b)* Azon két kérdés: 1-ör. Hogyan áll az arany és ezüst értékviszonya egymáshoz, és 2-ör. Mily hatása van a nemes érczek (vagy egyik nemes ércz) szaporodásának a pénz értékére (vagy a mi ezzel egyértelmű: a javak áraira általában) egészen függetlenül áll egymás mellett; ha mindjárt a praktikus életben mindkét irányban egyidejűleg jelentékeny változások szoktak is előfordulni. Így például igen is lehetséges volna, hogy az aranynak értéke ezüstben megbecsülve, 25 perczenttel leszállana (vagy a mi ugyanazt jelenti, hogy az ezüstnek értéke aranyban megbecsülve 25 perczenttel fölmenne), a nélkül, hogy a javak áraiban azért emelkedés vagy csökkenés általában véve észleltethetnék. Vagy megfordítva: dacára a két irányú termelésviszonyokban beállott lényegesebb változásnak, lehetséges volna, hogy megfelelő változások folytán az eddigi keresletben és alkalmazásban, az arany és ezüst közötti értékarány ugyanaz maradjon: míg ellenben a forgási eszközök jelentékeny szaporodása által a javak árai általában véve kisebb-nagyobb mérvben felszökkennek, vagy más szavakkal: a pénz értéke csökkenne.

¹⁾ Lásd: Böckh: *Staatshaushalt der Athener* (2-ik kiadás 1851) több helyen, és ugyanannak *Metrologiáját* (1838), továbbá Helfferich: *Die Schwankungen im Werthe der Edelmetalle* (1843), Chevalier: *La Monnaie* 5. és 8. feje. Rossignol: *Les métaux précieux dans l'Antiquité*, Roscher: *System der Volkswirtschaft* I-^o kötet, 135. sköv. §§-okban, Soetbeer: az *Annalen des deutschen Reichs*-féle folyóirat 1875-ki foly. 2-ik füzetében, végre Jones: *Resumption and the double Standard* című művét.

²⁾ Így nevezetesen (Herodot szerint) a persa király pénzbeni jövedelme évi 14—15 ezer talentum értékben, rudakba öntve, a fejedelmi

oly sokszor eredtek ily fémhalmazok hirtelen forgalomba jutása, mint bőségesb fémtelepek feltalálásából. Bizonyosság van, hogy az egyebek közt az áruknak jelentékeny megdrágulása Görögországban a Kr. előtti negyedik század elején, a periklesi kincsvesztése, a persa királyok subsidiumjai, sok templom megégetése, és a Nagy Sándor által meghódított roppant mennyiségű persa nemes érczek Európába jutása következtében. ¹⁾ Ugyanolyféle tapasztalás tetetett később Rómában, hol az egyiptomi hadizsákmány folytán a jószágok árai, névszerint a telekeké 100—200%-al emelkedtek, s Nagy-Konstantin alatt, midőn a pogány templomok érczkészletei érmekké alakítottak át és forgásba jutottak. Figyelmet érdemlő jelenség még felől az, hogy a nemzetközi kereskedelem fejletlen voltánál fogva az ókori árrázkódtatások legnagyobbbrészt igen szűk terre szorítottak, s a nemes fémek értékállásában való kiegyenlítőes irányzat helyet nem foglalhatott. Tanúsága ennek pedig az, hogy míg körülbelül ezer évvel Kr. előtt Phönícia, Palesztina, stb. formászerű fémözönnyel borítottak el, Görögország és ennek közvetlen szomszéd tartományai feltűnően szegények valának nemes érczekben. Egészben véve az ókori nevezve azt mondhatni, hogy az arany és ezüst esereérték a római császárság fénykoráig folyton csökkenő iránylatot mutat, bár általában tekintve a pénzérték az imperatorok idejében jóval magasabban állott, mint a jelenben, a mint ezt a Digesták több tetele s egykori emlékek minden kétségen felül helyezik.

Az arany és ezüst értékviszonyát egymáshoz az ókorban illetőleg, sok századon át megállapodottnak látszó arány ezüst és arany közt ez volt 13 : 1, azaz 1 font aranynak értéke egyenlő volt 13 font ezüstnek értékével. Tanúsítják ezt egyebek közt a classikus írók műveinek számos helyei, az ókori metrologiai kutatások eredményei, Herodotnak elbeszélései az indusok által a persa királynak fizetett hadiadóról (hol 360 arany talentum 4680 eubaei ezüsttalentummal egyenérték-

kinestárba helyeztetett el. Még a kis Kilánai Pythiosnak is volt 200 talentum értéke és 4 mill. darab aranypénze fejedelmé kincstárában. L. még Plinius: *Hist. Nat.* XXXIII. 47.

¹⁾ L. Neumann: *Die Thesaurierung der Lebensmittel* 31. és 32. sk. I. Roscher: *System* I. 135. § 3. jegyzetb.

künek mondatik) a khorsabadi királyi palota legújabbán feltalált alapzatain ékiratokkal ellátott mértekeszközök, illetőleg az ezek által kifejezett súlyarány, mely szintén az 1 : 13 viszony szerint volt meghatározva, végül a (Brandis által) legújabbán kiderített (s Thutmosis király adólajstromait tartalmazó) karnaki hieroglyph-feliratok, melyekből az tűnik ki, hogy már 16 száz évvel Kr. előtt Syriában az 1 : 13^{1/2} arány szerinti kettős valuta (pénzérték) volt divatban.¹⁾ Persiában Kr. e. 700 évvel úgy állt az arány mint 13^{1/2} : 1, 500 körül mint 13 : 1, Kisázsziában ez időtájban mint 10 : 1. Egyáltalában a keresztyén korhoz közelebb eső századokban némi esökkenése tapasztalható az ezüst, és emelkedése az arany értékének, a mint ez egy *Hipparchos* című bölesészeti munkából (mely egy ideig Plátonak tulajdonított, s az arany értékviszonyát az ezüsthöz mint 1 a 12-hez mutatja); továbbá egy a 336-ik évből fenmaradt attikai számadásból (melyben az arány úgy jelenkezik mint 1 a 11^{1/2}-hez); a 189-ben legyőzött aetoliakra a rómaiak által kivetett hadisarczból (hol 1 font arany 10 font ezüsttel egyenértékűnek vétetett föl) stb. kitűnik. — A mi Rómát (s vele Italiát) különösen illeti, itt már igen régi időkben az arany és ezüst közti értékarány meg volt állapítva; a Kr. előtti 2-dik század folyamában egy font arany 4000 sestertiussal egyenlőnek vétetett, a mi szerint azarány 1 a 11^{9/10}-hez volt, míg ellenben a Julius Caesar galliai hadjáratai folytán Rómába özönlött sok arany annyira megváltoztatta a nemes fémek értékviszonyát, hogy egy ideig az arany csak kilenezszer oly értékesnek tekintetett mint az ezüst. A respublika utolsó tizedeiben és a császárok korszakában az arány ismét úgy állott mint 1 a 12-hez, azonban a VI-ik századtól kezdve az arany értékének határozott felszökkenésével találkozunk, úgy hogy a Nagy-Constantin s utódai által elrendelt pénzveretésnél már akként aránylik a két fém egymáshoz mint 1 a 14^{1/2}-hez, a mivel egyidejűleg az arany túlnyomó jelentőségűvé vált, s az ezüst pusztá váltópénz jellegét ölté fel.¹⁾

A középkor folyamában a nemes érczek értéke jelenté-

¹⁾ Fölötte érdekes (bár az általunk jelzett adatoktól sok tekintetben eltérő) átnézetet nyújt Bernardakis az ókorra nézve a következőkben. Szerinte Krisztus előtt:

kenyén emelkedett szemben az előbbeni időkkel: a minél inkább részint a népvándorlások alatti rombolásokban, részint különben is már meglehetősen kimerült fémhányák művelésének szünetelésében, meg a pénzforgás élénkségének esakénységében keresendő. Kivételt e szabály alól csak egyes történelmi események képeztek bizonyos népre vagy országra nézve, mint például az avaroknak legyőzete s kincses-ük meghódítása a VIII-ik században a frankok országában. A nemes érczeknek nem kis mérvű alászállását vonta maga után. Messze vezetne kitűzött feladatunktól az arany és ezüst inent jelzett értékelkedését részletesen bizonyítgatni, csak amak megjegyzésére szorítkozunk, hogy a specifikum javak (névszerint pedig östermelvények s durvább iparkészítmenyek) az egész középkoron át mesés olcsóságú áron kelttek, például buza és rozs a karolingi időben egy negyedeért volt azon ezüstnek megszerezhető, a melybe az utóbb lefolyt században (1750—1850) került. — A mi pedig a két nemes érc értékarányát egymáshoz illeti, ez egészben véve keveset tér el az ókori aránytól s 1—10 meg 1—12 közt ingadozott, az előbbeni arány az V-ik századtól egész a XV-iknek elejéig az utóbbi innen egészen Amerika fölfedezéseig lévén urakodó. Nem boesátkozva részletekbe, lehetetlen mégis nem jelezniük

1600—600 közt Indiában (a Manu törvény alapján) az arany és ezüst közt volt mint	2 ¹ : 1
600-ban az óvilágban (Dureau de la Malle szerint)	6 : 1
600 „ Görögországban (Gronovius szerint)	10 : 1
400 „ Ugyanott (Plato nyomán)	12 : 1
400 „ Ázsiában (Herodot nyomán)	13 : 1
350 „ Makedoniában	10 : 1
311 „ Rómában	13 : 1
300 „ Görögországban (Xenophon szerint)	10 : 1
200 „ Rómában (Gronovius nyomán)	13 ³ / ₄ : 1
100 „ Rómában	12 : 1
50 körül Rómában	9 : 1
1-6 században Kr. után Arabiában (Strabo szerint)	1 : 2 ¹ / ₂
90-lel Rómában	11 ² / ₃ : 1
210 „ Rómában	13 : 1
367 „ Rómában	14 ¹ / ₂ : 1
442 „ Rómában	18 : 1

tehát egy eset arra, hogy az arany csakélyebb értékének tartatott mint az ezüst, és egy eset arra, hogy az ezüstöt akkor is jelentékeny deprecziáció alá írták egy mint napjainkban.

azon egészben véve kétségtelen összhangot, mely e tekintetben országok és országok szerint egészen különböző tárgyi és számitási alapokon a rendelkezésre álló főljegyzésekben mutatkozik; így például angol érmerendeletekből kitűnik, hogy az arány

1100 körül úgy állott mint	1 : 9.
1250 „ „ „ „	1 : 9.
1340 „ „ „ „	1 : 11.
1400 „ „ „ „	1 : 10.
1494 „ „ „ „	1 : 12.

Hazánkban ¹⁾ a fejedelmek korában (tehát a X-ik században) az arány úgy állott mint 1 a 10—12-hez, Olaszországban a XIII. század közepe táján az arány 1 a 10^{1/2}-hez; a karolingi korszakban 1 a 12-hez; Németországban a XIV. században mint 1 a 12, a XV-ikben mint 1 a 10-hez, sőt 1469—1508 közt mint 1 a 9^{1/2}-hez; Spanyolországba végre a XV. század folyamában mint 1 a 10-hez. ²⁾

IX.

Az újkor elején nemes érczek tekintetében inkább szükség mint bőség mutatkozott; a mi a főntebb érintett okokon kívül még a forgalom folyton nagyobbodó élénkségének s így fokozottabb igényeinek is tulajdonítandó. Nem csodálkozhatni e szerint azon majdnem általánosan elterjedt vándorlás- és kalandvágyon, mely főleg arany- és ezüstgazdag országok felé irányulva, Nyugat-Európa népeit megragadta, és sikertől koronázva, egy rövid félszázad alatt egész világrészek fölfedezésére vezetett, s hallatlan mennyiségű nemes ércnek Európába átszivárgását eredményezte. A XVI-ik század első tizedeiben is mutatkozik ugyan már a fémek értékének némi csökkenése és minden egyéb javak árának felszökése (mutatkozik pedig egy-

¹⁾ L. Körösi és Weiss: *Adalékok az árak történetéhez* (1873) pag. 84.

²⁾ Bernardakis szerint 850-ben Frankhonban úgy állott az arány mint 12 : 1-hez; 920-ban Angliában mint 10 : 1-hez; 1230-ban Frankhonban mint 10 : 1-hez; 1250-ben Olaszországban mint 8 : 1-hez; 1409-ben egész Európában mint 11^{2/3} : 1-hez; és 1500-ban mint 12 : 1-hez. L. még Jones id. munk. 34. l.

részt a spanyol s főleg német fémhányászat felvirágzása, másrészt a reformatió terjedésével sok helyütt kolostori kincsek s egyházi ekszereknek átalakítása folytán forgásban jutott nagyobb mennyiségű pénzkészleteknél fogva); a valódi, általános és nagymérvű áremelkedés és fémérték-esökkenés azonban csak a század második felében állott be,¹⁾ a midőn a formális árforradalomnak nevezhető mozgalom a polgárosult népek összes közgazdasági viszonyait érinté. Szolgáljon ennek némi megvilágítására az, hogy némelyek szerint az ezüst értéke a XIV-ik századdal szemben oly arányban esökkent mint 6:1, az általános jószágdrágulás 200%-nyi volt; a gabnaárak 1596—1636 közt 2—3-szor akkorák voltak mint 1260—1400 között; Németországban külföldi fűszerárak egyszerre 400 perccenttel emelkedtek; a spanyol kormány vámpolitikai intézkedésekkel törekedett a mind elviselhetetlenebbé váló drágaságot enyhíteni; Rómában a hatalmak követői panaszkodnak a szörnyű drágaság miatt stb.²⁾ Sőt hogy hazánk sem maradt érintetlenül, bizonyítják e korbeli országgyűléseink közt többnek erre czélzó nyilatkozatai (például az 1545-iki- nek a bányászatra vonatkozó fölterjesztésében egyenesen kiemeltetik, hogy mindennek az ára fölment az országban), a XVII-ik század elejére nézve több rendbeli egykorú krónikaszerző feljegyzések, melyekben a javak elviselhetetlen súlyú áremelkedéséről tétetik említés; nemkülönben iparunk és kereskedelmünk történetének ez időbeli számos mozzanatai, melyek határozott pénzértékrosszabbodást jelzenek.³⁾ E mélyen menő megállapodásra, úgy hogy a nemes érczek átlagértéke körülbelül 1790-ig változatlan maradt, sőt mi több, a XVIII-ik század kezdetétől fogva annak közepeig némi emelkedése is mutatkozik értékelnek, következményeként egyrészt a kiak-

¹⁾ Chevalier: *De la Monnaie* németül Rautól (1857) 68—69. l. Roscher: *System* I. köt. 137. §. Neumann: *Thesaurung* 22. sk. I. Tooke-Neumarch: *History of prices* (angol kiad. VI. köt. 345. sk. I.)

²⁾ Poroszországban egy mérő rona 1536-ban 10 ezüst garasha, 1568-ban már 18¹/₂, és 1668-ban 32¹/₂; e garasha került.

³⁾ V. a. Deák Ferencz: *Észrevételek Lutherkorunk munkájára*, Csen-tisták von Ungarn I-és köt. 344. sk. I. Körösi-Weber: *Adalékok az arak-történethez* 84—91. l. Horváth: *Iparsztörténet* 148 l.

názás csökkenésének, másfelől a folyton növekedő szükségletnek Európa valamennyi polgárosultabb államában. ¹⁾ — Ettől az időtől fogva, egészen a XIX-ik század elejéig ismét csökkenő iránylatot tapasztalunk az arany és ezüst értékében, a mit okozott az ismét jelentékeny mérvben fokozódott (s könnyebbé és olcsóbbá is vált) kiaknázás és fémbehozatal az új világ-részből; s mely iránylat változatlan marad századunk második, harmadik tizedéig, a hol a Napoleoni időszak meg az amerikai gyarmatokban dühöngött polgári háború alatt kibővesített tengernyi mennyiségű papírpénzjegyeknek nemes-érezalapra való visszavitele vétetett czélbá, s tette igen keresetté az aranyat és ezüstöt. — A harminczas évektől kezdve egész a 48-ki korszakig a közállapotok békesebb fejlődése, a világkereskedés szabályosb folyamata a nemes érczek ár- és értékállását állandóbbá tették, s a mennyiben a fémszükséglet nagyobbodott, annyiban a hitelügy kifejlődése által lehetségessé vált papírforgási eszközök igen jól használtathattak fel a hézag kitöltésére, s így a fémérték constans voltának biztosítására. ²⁾ Szem előtt tartandó egyebiránt még, hogy az itt szóban lévő időszakban a kelettel (névszerint Indiával) való kereskedés nagymérvű kifejlődésének, a mely hosszú időközön át roppant fémtömegeknek odavitelét tette szükségessé, ³⁾ nem különben a növekedő vagyonosság és fényűzés elterjedésének szükségkép arra kellett volna hatnia, hogy a nemes fém értéke felszöktetessék: hogyha egyidejűleg a nagy mennyiségű ezüst- és arany-import Amerikából Európába nem történt, s legalább egy időre az ázsiai országok (China, Keletindia) felé nehézkedő európai forgalom készpénz (jelesül ezüst) helyett specifikus jószágokat (például opiumot, vasat és egyéb iparczikkeket) azokba nem vihetett volna. ⁴⁾

Annál mélyebben ható volt a lökés, melyet a kaliforniai

¹⁾ Roschernek véleménye, mely lényegileg Helfferich tanár fent id. dolgozatának e részbeli eredményeire támaszkodik, újabb vizsgálódások által némileg meg van haladva.

²⁾ L. Soetbeer *Mill* ford. II. 677. sk. I. és Roscher: *System* I. 137. §. végén.

³⁾ L. Chevalier: *De la Monnaie* VI—VIII. fej.

⁴⁾ Soetbeer és Neumann szerint a fémkivitel 1851-től 1860-ig 1000 millió forintot, 1861-től 1870-ig pedig 1264 mill. frtot tett aranyban és ezüstben együttvéve.

és ausztráliai aranytelepeknek 1850 körül történt fölfedezése, s az ennek következtében a polgárosult világot elárasztó nemesércz-tömegek forgalombajutása előidézett, s melynek természetesen eredménye főleg az arannyal általában beállott jelentékeny értékesökkenésében, illetőleg a javak igen nagy része árának felszökésében mutatkozott.¹⁾ Nem vonható ugyan kétségbe, hogy ezen alteratiója a specifikus jószágok árviszonyainak nem kis részben maguk e jószágok részen történt változásoknak is tulajdonítható, például a termelés több irányban költségeseb voltának, kereskedelmi kríziseknek, szűk terméseknek, a civilisált világrészekén²⁾ a népesség szaporodásának, az adóteher növekedésének, nagyszerű tökehalmozásból eredő keresletfokozódásnak, üzérletnek, az alsó néposztályok jelentékeny emelkedésének, s mit legelső sorban kell vala említenünk, az emberek háztartásában 1850 óta kétségbevonhatatlanul és általában mutatkozó nagyobb fogyasztásnak, a szükségletek és igények fokozódásának, az erélyesebb és intenzívebb munkával járó intenzívebb és élvágányabb életmód terjedésének.³⁾ Ámde egy határozó momentum mégis a nemes fémek szaporodásában és ezeknek ilykép beállott értékesökkenésében keresendő, úgy hogy teljes joggal mondhatni.

¹⁾ Ezen tényről némely s pedig tekintélyes nemzetgazdák kétségbe akarják vonni; névszerint Tooke-Newmarch a *History of Prices* című (különböző remek) dolgozatuk 6-ik kötetében; Lavergne Leonce egy általa a *Journal des Économistes* 1864-ki júniusi füzetében (l. kivonatban a Peter Lloyd m. évi 160-dik számában) közlé tett értekezésben, Soetbeer és mások; ma azonban már (alaposabb statisztikai felvételek segélyével) meg van cáfolva. L. még Levasseur: *La question de l'or* (1868), Neumann: *Theuerung sth.* 27. sk. L. Jevons: *The Fall in the value of Gold* (1863), Laspeyres: a Hildebrand-féle *Jahrbücherek* 1864 és 1871-ki. meg a *Tüb. Allmünd. folyóirat* 1872-ki kötetében.

²⁾ Így például a 48 előtti időben Európa összes népességszáma 230-240 millió fölé tétetett, míg a 70-es évek óta már a 300 millió körül áll.

³⁾ Legyen ennek bizonyítására elég fölemlítenünk, hogy az angol statisztikusok (p. o. Jevonsnak is) állítása szerint házi foglalkozásban minden lakos átlagosan 2-3 és 7-szer annyit fogyaszt bizonyos tápl. és élvezeti szerekből mint 1840 körül; Block szerint házi ével előzőtt egy-egy lakosra jutott házfogyasztás Franklonban 20, Poroszországban 16.3, Szász-hercegségben 19, Belgiumban 15 kilogr., Holott 1870 körül már (illetőleg) 25, 18.5, 25 és 18 kilogramminyi mennyiségben; a nagylérvű német statisztikus Engel legújabbban a fűző államok külkereskedésének

miszerint az utóbbi huszonöt év alatt a pénznek becsé, vagyis vásárlási ereje, és evvel a mérő, a melylyel jelenleg a csereértékeket mérjük, esekélyebb lön. Minden kételyen felül helyezték ezt az utóbbi években a francia Levasseur és Chevalier, a németek közül Knies, Laspeyres és Neumann, az angol Jevons, a hírneves statisztikusok Kolb, Engel, a kereskedelem-történész Beer, és mások, a kiknek nyomozásai azon eredményt tüntetik föl, hogy jelenleg bizonyos jószágmenység megvásárlására átlagosan legalább is egy ötöddel vagyis 20 százalékkal (egynémely jószágoknál 25—28^{3/4}%) több készpénz szükségeltetik, mint szükségeltetett 1850 körül; s hogy egész osztályai a javaknak ma jóval drágábbak mint voltak 1850 előtt.¹⁾ Részleteibe ez (ép oly jelentékeny mint nagy-érdekű) ármozgalmaknak azonban e helyütt nem bocsátkozhatunk, valamint azon, e kérdéssel szoros összefüggésben álló másik feladványnak, „vajon nem kell-e szemben az oly nagy mérvben felszaporodott s folyton szaporodó nemes érzék bőségével még századunk folyamában hasonló sőt tán még nagyobb és mélyebben ható árforradalomtól tartani, mint az volt, a mely a XVI-ik században Európát érte,” elemzésébe se; s csak annak jelzésére szorítkozunk, hogy, a mi az *első*t illeti, annak egyes pházisai a legújabb időkben közzétett ár-statisztikai munkálatokban vannak feltüntetve, melyek szerint például 1848—1850 óta Angliában a legtöbb jószág ára átlagosan 18, Németországban 25, Franciaországban 18—23 százalékkal drágult meg;²⁾ — míg a *másodika* nézve arra utalunk, hogy abszolút érvényű felelet a fölvetett kérdésre nem adható ugyan, mivel nem tudhatni, mily mérvű leend a közelebbi évtizedekben a nemes érzék kiaknázása; azonban szemben azokkal, a kik aggodalommal néznek a jövődönék

értékösszegeit az előbbeni évekéivel egybehasonlítva, szintén jelentékeny növekedését a népek consumptiójának constatálta. Hogy magára hazánkra nézve se lenne nehéz hasonlót kimutatni, említeni sem kell. L. többet Neumann: *Die Theuerung der Lebensmittel* 36. sk. l.

¹⁾ L. Kolb: *Handbuch der vergleichenden Statistik* (6-dik kiad. 1871) 369 sk. l. (felsorolva a bizonyító példákat is), Beer: *Allgem. Geschichte des Welthandels im XIX. Jahrhundert* (1864) I-ső rész 160. sk. l.

²⁾ A francia milliárd-sarez fizetése folytán Németországban megszaporodott fémpénzforgalomról s ennek következeként beállott drágaságról l. Soetbeer: *Deutsche Zeit- und Streitfragen* 1874. 33-ik füzet.

clébe, azt teljes joggal hangsúlyozhatni,¹⁾ hogy a szerfölötti fém értékesökkenésnek nem csekély correctívuma a fényezés folytonos terjedésében, a technikai és díszítési célokból folyó szükséglet általánosulása, a többi világreszkekkel kifejlődött és mind nagyobb mérvet öltő nemzetközi kereskedelem és forgalom igényleteiben, valamint abban is rejlik, hogy azon óriási medence, a melybe az újonnan nyert fém tömegek beömlenek, naponként terjedelmesbbé és így azoknak minden különös rázkódtatás nélküli befogadására alkalmasbbá lesz; végül maga a nemes érc értékesedésének is ép azért, mivel a megszorított adásvevési ügyletek közvetítésére már most több pénz szükséges, önmagától is mind nagyobb mérvű szaporodását a fémfizetési eszköznek feltételezi, illetőleg a további depreciációt feltartóztatja.

X.

Folytatva fejtegetéseink főntebb megszakadt fonalát, áttérünk az újkorra nevezve is a nemes érczek közt létezett értékviszony feltüntetésére.²⁾ Hogy Amerika fölfedezése korában Európa legtöbb országában az arany és ezüst közti értékarány úgy állott mint 1 : $10\frac{1}{2}$ egész 11-hez, főntebb meg volt érintve. Ez arálynak a XVI. és XVII. század folyamán való constans (bár nem nagy mérvű) emelkedésével találkozunk, úgy hogy például Angliában

1526-ban úgy állott az arány mint	1 : $11\frac{1}{3}$ -hoz
1604-ben " " " " "	1 : $12\frac{1}{10}$ -hez
1670-ben " " " " "	1 : $14\frac{1}{2}$ -hez

ugyanilykép Franciaországban 1561-ben 1 font arany egyenlő értékű volt $11\frac{3}{4}$ font ezüstrrel; 1640-ben már $13\frac{1}{2}$ fonttal, 1680-ban $15\frac{1}{2}$ fonttal; egészen hasonlót mutatván a német birodalmi érme-rendszabályok (Reichsmünzordnungen), a melyben 1524-re nevezve 1 : $11\frac{1}{2}$, 1623-ra 1 : $11\frac{3}{4}$, és 1669-re már 1 : 15-hez való arányt jeleznek.

¹⁾ L. Roscher : *System* I. 451. 139. f. Cohnstadt : *Zur Silberfrage* 9. 34—35. L. Neumann : *Theuerung* 23. sk. l.

²⁾ L. Soetbeer : *Annalen des deutschen Reichs* 1875. 305. sk. l.

A XVII-ik század végétől fogva már az e tárgyra vonatkozó statisztikai és hivatalos adatok is teljesbék és megbízhatóbbak, úgy annyira, hogy a fémek értékének változását már lépésről lépésre képesek vagyunk követni, sőt teljes biztosítással constataálni is, és pedig daczára azon számos és különböző természetű tényezőknek, melyek e változásokra hely és idő szerint befolytak, s melyek összehatása alatt az egyik és másik korban vagy országban a mindenhai értékarány előállt.

S ez alapon azt mondhatni, hogy 1690-től kezdve egészen századunk közepeig vagyis 1850-ig a nemes érczek értékviszonyában egymáshoz bizonyos stabilitás mutatkozik; s névszerint az alaptételtől való eltérések az ingadozásban alig képeznek 1 százalékot. Így jelesen Soetbeer összeállításai szerint, tíz évről tíz évre tekintve, az értékarány a két nemes ércz között a következő volt:

1691—1700-ig	mint 1:	14. ⁹⁶ .
1701—1710- „	„	1: 15. ³¹ .
1711—1720- „	„	1: 15. ¹⁵ .
1721—1730- „	„	1: 15. ⁰⁹ .
1731—1740- „	„	1: 15. ⁰⁷ .
1741—1750- „	„	1: 14. ⁹³ .
1751—1760- „	„	1: 14. ⁸⁹ .
1761—1770- „	„	1: 14. ⁷⁶ .
1771—1780- „	„	1: 14. ⁶⁴ .
1781—1790- „	„	1: 14. ⁷⁶ .
1791—1800- „	„	1: 15. ⁴² .
1801—1810- „	„	1: 15. ⁶¹ .
1811—1820- „	„	1: 15. ³¹ .
1821—1830- „	„	1: 15. ⁸⁰ .
1831—1840- „	„	1: 15. ⁶⁷ .
1841—1850- „	„	1: 15. ⁸³ .

Némi emelkedése az aránykülönbségnek az arany javára mutatkozáván, csekély bár de következetes fejlődésben főleg századunk kezdete óta, a midőn a francia háborúk viharai, a nagy aranyszállítások Angliából a continensre, a nemzetközi forgalomnak a béke helyreálltával való gyors emelkedése, s az aranytelepek valamivel csökkent kiaknázása stb. ezen

hatalmas érték-forgatási és fizetési eszköznek keresletét nem jelentéktelen mérvben fokozták, s az ezüst egy kissé hátrébb szorult.

A századunk közepén beállott nagy változás a nemes érczek productiójában, s különösen az aranynak bőseges mennyiségben való forgásba jutása, meg az ázsiai tartományokkal való kereskedes fellendülésével járó nagy mérvű ezüst-export ugyanoda: oly események, melyeknek a két nemes fém egymáshoz való értékviszonyára föltehetőleg határozó befolyást kellendett gyakorolnia, és pedig (mint mondani sem kell) az arany hátrányára.¹⁾ Meg is történt volna ez kétségtelenül, ha ugyanez időben némely más mozzanat az arany értékének alábbszállását, meg az ezüst értékének följebb szökését föl nem tartóztatta volna; névszerint amazt illetőleg a hatvanas évek folyamában beállott némi csökkenése az aranytelepek kiaknázásának, a világforgalomnak mind nagyobb mértékbeni utaltsága az energikusabb s hatékonyabb fémre vagyis az aranyra, sőt talán azon itt-ott mutatkozó iránylat is az aranyt a valuta általános kizárólagos alapjául elfogadni: emezt pedig tekintve azon körülményt, hogy az ezüst-export Kelet-ázsia felé (legalább 1866 óta) jóval alább szállt, s másfelől az Éjszak-Amerikai Egyesült Államok egyik részében (Nevadában) ez időben az ezüstproductió feltűnően megsaporodott, s kilátás mutatkozott arra, hogy ez újonnanművelés alá vett ezüsttelepek bő kiaknázása állandó marad.

Az arany és ezüst értékviszonyának alakulását az utóbb lefolyt 25 év folyamában mint feladatunk második részével szorosban összefüggő momentumot, e helyen tovább nem vizsgálva, csak annak constatalására szorítkozunk, hogy a két nemes fém értékviszonya az egész időszak alatt (egyedüli kivétellel a három utolsó évnél, a hol az ezüst értékesítése feltűnő mérvben kezdett mutatkozni) bizonyos szilárdsággal

¹⁾ A keleti államoknak felé kiszivárgott fémérték 1850-től 1865-ig nagy állott:

1851—1855-ig körülbelül	50 mill. frt arany és 250 mill. frt ezüst				
1856—1860-ig	50	"	"	670	"
1861—1865-ig	170	"	"	650	"
1866-tól már jelentékenyebb apadás mutatkozik.		"	"		"

az 1 : $15\frac{1}{2}$ és $15\frac{4}{5}$ -ön állott; öt-öt évi időszakok szerint szemlélve pedig a következőkép jelentkezett

1851—1855-ben	mint 1	a	15. _{20.}
1856—1860-	„	1	„ 15. _{40.}
1861—1865-	„	1	„ 15. _{74.}
1866—1870-	„	1	„ 15. _{64.}
1871—1875-	„	1	„ 16. _{29.} ¹⁾

Az 1876-ki nagymérvű csökkenését az ezüst értékének munkánk más részében fogjuk tüzetesen vizsgálni.

KAUTZ GYULA.

¹⁾ L. még Jones: *Resumption and the double Standard* 36. l.